

**צוואת הרב הגאון החסיד
רבי שלמה אסולין
זצ"ל**

מראי מקומות, ביאורים והארות

דברי הספד על המנוח

ניתן להשיג

משפחת אסולין החיד"א 13 בני ברק טלפון: 03-5790751

משפחת ועקנין בן זכאי 32 בני ברק טלפון: 052-7157156

כתובת מייל: b0527157@gmail.com

הקדמה קצרה

מאחר והרב המנוח זצ"ל, היה בקי עצום בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ - עם המדרשים והמפרשים, והיה בעל מדרגה רוחנית גבוהה ונשגבת, הוא כתב צוואה עמוקה ומקיפה במילים חדות וקצרות - הכוללת, בין היתר, התייחסות לייסוריו הקשים והאיומים. גילוי רחמיו האבהיים על ילדיו ועל יוצאי חלציו, שלא להוסיף על צערם ושלא להלאותם בבקשות ובציוויים. ביאור יסוד בקשות הצדיקים שילמדו לעילוי נשמתם. הארה נוקבת על תכלית חיי האדם ועל תפקידו בעולם. חשיפת מידותיו התרומיות ואישיותו המרוממת, אהבתו העצומה לכל איש ואיש מישראל, לרבות הפושעים והרשעים. והבעת רצונו העז להטיב עם כלל נשמות ישראל. לפיכך, נרתם אחד מידידיו הוותיקים, לנסות לבאר ולהטעים את הדברים, ואף ליתן פירושים ומראי מקום, לאמירות המנוח, לפסוקים ולדברי חז"ל המופיעים בצוואה, בתקווה לעשות נחת רוח לנשמתו הטהורה, ובתפילה להשי"ת שלא תהיה טעות. ואם שגיגו בכוונתו - הרב המנוח זצ"ל בוודאי ימחל, וה' הטוב יכפר.

יום חמישי ט"ז אדר התשפ"ג

צוואה

הגני כותב מתוך ייסורי נפש וגוף ביד משותקת וכתב רועד ולא קריא את הדברים דלהלן. הגעתי לימים אשר אין לי חפץ בהם, ונבחר מות מחיים. אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ד'. אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום. אותי נהג ויולך חושך ולא אור. וכמדומה שאני סובל כדוגמת מה שנאמר על איוב בבבא בתרא ט"ז א' שבור את החבית ושמור את יינה. אין בכח אנוש לתאר כמה ייסורי נפש וגוף אני סובל רק ביום אחד. ואין משקל שיכול לשקול את הייסורים. ועתה שהוכבדו הייסורים יותר יותר עד סכנת חיים, וכל יום הוא מושל לייסורים של מחר, אמרתי לרשום שורות אלו לבני ולבנותי ולכל רעי וידידי. דרך כמה אנשים לכתוב בצוואתם בקשות שיעשו לעילוי נשמתם. ואני לא כן עמדי, כי אם אין די מצער פטירת אביהם וכל צער הלוויה ושיבת שבעה מתוך ייסורי נפש וגוף, שצריך לחוסף עליהם צוואות. והצדיקים שבקשו שילמדו לעילוי נשמתם, לא עבדו עשו, אלא למען אנשי דורם, שיוכלו להתחבר עליהם ולהיטיב להם. אבל אדם רגיל, תמה אני, מה הוא עשה בחייו? למה לא למד בעצמו ולעילוי נשמתו, את כל ששה סדרי משנה? ואם ירא מן הדין, שיעשה תשובה באמת כל יום, ולמה ישליך על ילדיו לעשות לעילוי נשמתו, עם ציווי. לכן, הגני להודיע לכל זרעי אחרי, שמדין אב שמחל על כבודו כבודו מחול. הגני מוחל מראש על כל דבר כיבוד בין בחייו בין לאחר מותו, וכל מי שירצה לעשות דבר מה לעילוי נשמתו יעשה זאת לעילוי נשמתו בהתנדבות ומתוך הרגשה קלה, ולא יתאמץ כלל, בין בלימוד משנה בין בעליה על הציון והדלקת נר לעילוי נשמתו, בין בשנה ראשונה בין לאחר מכן. ומיד לאחר השבעה, יחזור כל אחד לחיים הרגילים כמה שיוכל ברוגע ובשלוה מבלי שום הרגשת מחויבות כלל. רק אם מרגיש צורך נפשי לעשות

דבר מה לע"נ יעשה והכל ברוגע ובנחת ושלוה. ועתה יש לי להודיע לכל ידידי ואהובי, נשמות ישראל היקרים לי מאוד, שהיות וסבלתי הרבה בחיי - הן בידוע והן מה שלא ידוע - ולא מצאתי שום נוחם בצערי, אמרתי לרשום שורות אלו. אין אתי יודע מה יהיה עמי לאחר פטירתי, אבל רצוני חזק, להיות משען ומשענה לכל הסובלים ייסורים, בין ברוחניות ובין בגשמיות, ואפילו למי שיחשוב שהוא הרשע הכי גדול. לכן, מתוך מחשבה רק להועיל ולא לצער כלל, אם אפשר שכל מי שירגיש צער הן בגשמיות הן ברוחניות, ימחול נא להיכנס לחדר בבית לבד, ולהדליק עבור נשמותי ולומר: אני מדליק נר זה לעילוי נשמות פלוני בן פלוני, ויפרש את בקשתו ויוכל לשפוך את ליבו על יד הגר ככל מה שירצה הן באריכות הן בקצרה, ואפילו אם יחשוב שהוא רשע ופושע גדול, יש בליבי מקום לכל מי שחושב שהוא רשע ופושע לשמוע דבריו באריכות. ולא יחוס על טרחתי אלא יחוס על עצמו. ואם יהיה אפשרות בידי להועיל, ארצה מאוד להועיל. ואם לא אוכל להועיל, אקווה לעטוף אותו באהבה וחיבה ולתת לו בלב תנחומים ותקווה טובה. ואם גם זה לא אוכל, מקסימום הפסיד נר קטן ולא טרח הרבה. כל זה כתבתי בישוב הדעת ומתוך הרבה מחשבה והתלבטויות עד שהעזתי לכתוב דברים אלו, ואקווה להיות לעזר לכל הסובלים ברוחניות וגשמיות. ממני הנפרד מכם באהבה עצומה רק בגוף וקשור עם כל נשמות ישראל בלי יוצא מן הכלל באהבת עולם.

שלמה אסולין

הנני כותב מתוך יסורי נפש וגוף.

יסורי נפש, בשונה מיסורי הגוף, הינם יסורים נפשיים ורוחניים קשים מנשוא. הם הגורמים לאדם צער, עוגמת נפש וחרדה, [לפחות] פי מאה מיסורי הגוף. מקורם הוא, מאי יכולת הנשמה העליונה לממש ולהגשים את תאוותיה ויעדיה הרוחניים הנשגבים. כאשר נחלה אדם גדול, שהשגותיו הרוחניות עד אז היו גבוהות ונשגבות מאוד, עיקר צערו ואבלו הוא, על הפסקת נביעת מעיינות החכמה במוחו ובליבו. יסורי נפשו באותה שעה הם כחיצי אש החודרים לנפשו ולנשמתו, ומונעים מהם מרגוע ומנוחה. כל שכן, כאשר מתווספים עימם גם יסורי גוף איומים, שאינם מרפים רגע אחד, ומונעים ממנו לעסוק בתורה – משאת נפשו.

ביד משותקת

יד ימינו של הרב המנוח, הייתה כל חייו, אחת מ"כלי מלחמתו" העיקריים. איתה הוא השתמש לכתיבת חידושי תורתו, הרבים והנשגבים, על כל חלקי התורה כולה, כפי שנראה בעליל מעשרות הספרים שהוא חיבר. בשלוש השנים שקדמו לשיתוק, הוא כתב עם היד הכואבת חידושים רבים, על אף הכאבים העזים והנוראים שהוא סבל. וכתיבת הצוואה הייתה ביד שמאל, כאשר יד ימין כבר השתתקה לגמרי, ושוב לא ניתן היה להשתמש בה לכתיבת החידושים, שכה היו אהובים עליו.

וכתב רועד ולא קריא

כפי הנראה, ההדגשה כי ה"כתב רועד ולא קריא", נועדה להמחיש את ההבדל הקיצוני בין כתב הצוואה לכתב ידו לפני המחלה, ואולי גם בא להתנצל על הכתב המכוער. כתב ידו היה תמיד מנוסח להפליא, עגול, מדויק ומסודר, כמי שירד היישר מעולם העליון. והוא היה כעין בבואה ["מראה"] לנשמתו ולקומתו הרוחנית הנישאה.

את הדברים דלהלן

הרב המנוח זצ"ל היה אדם דיין ודקדקן. ולרוב עמקות הדברים האמורים בצוואה, אולי הוא חשש שיעמיסו על דבריו הקצרים תוספות שלא היו ולא

נבראו, והוא לא התכוון אליהם כלל. לפיכך, יתכן, שבכתבו "את הדברים דלהלן", הוא ביקש להודיע: הא ותו לא! לא פחות ולא יותר!

הגעתי לימים אשר אין לי חפץ בהם

המילים "ימים אשר אין לי חפץ בהם" לקוחים מהפסוק בקהלת "וְזָכַר אֶת בּוֹרְאֵיךְ בִּימֵי בְחֹרְתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יָמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֶפֶץ", (פרק יב פסוק א). על המילים האחרונות בפסוק, נאמרו במדרשים שלושה פירושים: 1. אלו ימי המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה, (ויקרא רבה, מצורע פרשה יח). 2. ימים שאין בהם לא טובה ולא רעה. (איכה רבה, פתיחה). 3. אין לי בהם חפץ. אלו ימי היסורין, שהאדם קץ בחייו מפני החלאים. (פסיקתא זוטרתא, קהלת).

הרב המנוח היה קדוש מרחם, ומימי קטנותו ונעוריו, לא רק זכר את בוראו, אלא הוסיף והלך מיום ליום ומזמן לזמן, בתורה, בתפילה, בעבודת המידות ובדביקות, עד שעלה ונתעלה למדרגה גבוהה מאוד בכל התחומים. עבודתו זו, אינה מתאימה אלא לימי טרום ביאת המשיח, בהם עדיין עומד האדם בתווך - בין זכות לחובה ובין טובה לרעה. אולם, במצבו הנוכחי [בשעת כתיבת הצוואה], כבר נשללה ממנו הבחירה, והפך לאנוס גמור בכל הפעולות והמעשים - שנעשו ושלא נעשו, על ידו. ["לא זכות ולא חובה". "לא טובה ולא רעה"]. לכן, הוא מודיע, שבימים כאלה - בהם כבר אינו יכול להמשיך את עבודתו הקדושה עלי חלד, קרי: המשך התעלות רוחנית (!), כאמור - אין לו טעם ואין לו רצון להמשיך לחיות בעולם הזה. דרך אגב: מי שזכה לשהות בצילו של מרן הרב שך זצוק"ל קרוב לאחרית ימיו [כשעדיין דיבר], שמע ממנו שוב ושוב את השאלה, שנשאלה על ידו בדמעות שלישי: "בשביל מה אני חי? הלא ללמוד אני יכול! להתפלל אני יכול! העיניים שלי לא רואות! האוזניים לא שומעות! בשביל מה אני חי?" כנראה, כך בדיוק חש והרגיש המנוח!!

ובאשר ליסורים האיומים שהוא סבל כאמור, הוא התכוון להודיע, כי לאחר כ- 3 שנים של סבל ויסורים קשים, תוך הידרדרות מתמדת, ללא כל תוחלת ותקוה לשיפור, הוא קץ בחייו. וזהו, כפי שהוא ממשיך לתאר זאת בסמוך.

ונבחר מות מחיים

מיילים אלו פותחות את הפסוק בספר ירמיהו (ח, ג): ונבחר לָמוֹת מַחִיִּים לְכָל הַשְּׂאִרִית הַנִּשְׁאָרִים מִזֶּן הַמִּשְׁפָּחָה הַרְעָה הַזֹּאת ...". נבואה זו נאמרה ע"י הנביא ירמיהו, במסגרת הנבואות שקדמו לחורבן בית המקדש. וזאת, לאחר שלאורך כל פרק ז וגם בפרקים שלפניו, הוא הוכיח אותם קשות, במילים בוטות ובביטויים חריפים, על מעשיהם החמורים באותה עת. וכגון: "הַגָּנֵב רָצַח וְנָאֵף וְהַשֹּׁבֵעַ לְשָׁקָר וְקִטֵּר לְבַעַל וְהַלֵּךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתֶם", (ז, ט), וְהַשְׁלַכְתִּי אֶתְכֶם מֵעַל פְּנֵי פֶאֶשֶׁר הַשְׁלַכְתִּי אֶת כָּל אֲחֵיכֶם ... (שם ט"ו), "לֵכֶן כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים הַנֶּה אֲפִי וְחִמּוֹתַי נִתְּכַת אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל עֵץ הַשֵּׁדָה וְעַל פְּרֵי הָאֲדָמָה וּבִעֲרָה וְלֹא תִכְבֶּה", (שם כ). "וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמוֹאֶכֶל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבְהֵמַת הָאָרֶץ וְאִין מִחֲרִיד. וְהַשְׁבַּתִּי מִעָרֵי יְהוּדָה וּמִחֲצוֹת יְרוּשָׁלַם קוֹל שִׁשׁוֹן וְקוֹל שִׁמְחָה קוֹל חֲתָן וְקוֹל כְּלָה כִּי לְחָרְבָה תִּהְיֶה הָאָרֶץ". (שם לג-לד), וכו' וכו'. ואז, בהמשך לנבואות קשות אלו, אומר ירמיהו מייד בפסוקים הראשונים של פרק ח את המילים "ונבחר מות מחיים", וכפירוש רש"י שם: אף על פי שהם רואים את המתים נתונים בבזיון, צרת החיים גדולה הימנה, ויבחרו את המוות. עכ"ל. מכל זה נראה בעליל, כי סיבלו ויסוריו של הרב המנוח זצ"ל, היו כה קשים ואיומים, עד שהוא דימה אותם לסבל הנוראי של כלל ישראל, בעת שהתגברו עליהם ביותר צרות מחרון אף ה' ומחמתו, בזמן החורבן.

אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ד'

פסוק זה נאמר ע"י נעמי אשת אלימלך, בעת שובה ממוואב לבית לחם עם רות כלתה. ואז נאמר בפסוקים, (רות א, יט-כא): "וַיְהִי כַּבֵּלָאָה בֵּית לָחֶם, וַתֵּהָם כָּל הָעִיר עֲלֶיהֶן, וַתֹּאמְרָנָה הַזֹּאת נַעֲמִי". ופירש רש"י: ... בתמיה, הזאת נעמי שרגילה לצאת בצבים ובפרדים, חזיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ. והיא מגיבה: "וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אֵל תִּקְרָאנָה לִי נַעֲמִי קָרָאן לִי, מָדָא כִּי הִמָּר שְׂדֵי לִי מָדָד". ומבאר האלשיך הקדוש בזה הלשון: והנה אמרו רבותינו ז"ל (רות רבה ג ז) הזאת נעמי, שהיתה נעימה במעשיה ובאה עליה הצרה הזאת. ואחשוב

לפי זה, שהיתה תשובתה "אל תקראנה וכו' ", לומר: הנה, אין ספק כי בתמיהתכם האם אני נעמי, נעימה במעשי? וראותכם שהן אני נותרתי לבדי משני ילדי ומאיש, תגזרו אומר, [כך אתם סבורים]: כי צדקת וכשרה אני וראויה להקרא נעמי, על נועם מעשי. והצרה הבאה עלי, אישי ובני היסבו אותה, [הם, כביכול, גרמו לצרה שתבוא]. ועל כן [ולפיכך], נמוקו בעוונם, [לכן, הם נענשו על מעשיהם]. ואמלטה רק אני לבדי על צדקתי. [עתה, היא סותרת הנחה זו]. על כן אמרה, כדרכי החסידים להצדיק עליהם את הדין, ושלא להחזיק טובה לעצמם, ולבלתי [היותם] ראויים להצרה הבאה עליהם. "אל תקראנה לי נעמי" - להחשיבני נעימה במעשי. "כי המור שדי לי מאד", [כלומר]: כי בי נגע הדבר, כי מציאותי צרות רבות ורעות, [הרי הוכחה, שהעונש הגיע אלי בגללי], ולא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא. [ובוודאי, מי שנענש ע"י הקב"ה ב"צרות רבות ורעות", ראוי הוא לאותו עונש]. ובהתאם, היא מסיימת את וידויה הנוקב: **אֲנִי מְלֹאָה הִלֵּכְתִּי [בעושר ובבנים, רש"י] וְרִיקָם הֵשִׁיבֵנִי ה'** [נטל מומי הכל]. **לָמָּה תִּקְרָאנָה לִּי נְעָמִי וְהִי עָנָה בִּי [העיד עלי שהרשעתני לפניו, רש"י] וְשָׁדִי הָרַע לִּי. ע"כ.**

מסתבר, שהרב המנוח, בענותנותו המופלגת, ציין פסוק זה [וגם את הפסוקים הבאים], כדי להצדיק עליו דין שמים. כאומר: **"הצור תמים פעלו [מעשיו של הבורא יתברך שלמים ומדוקדקים] כי כל דרכיו משפט [הנהגתו בעולמו מושתתת על אדני הצדק והמשפט השמימיים]. א-ל אמונה ואין עוול, [מעשיו ודיניו נאמנים ואינם מעוותים] צדיק וישר הוא"**, [מתנהג בישרות עם כל באי העולם, ספרי פרשת האזינו פיסקא שז]. והיינו, כשם שנעמי הצדיקה עליה דין שמים, כך גם הרב המנוח מצדיק את דינו, וכפי שאומרים בידוי: **"... ואתה צדיק על כל הבא עלינו, כי אמת עשית ואנחנו הרשענו"**. והמקור לכך, שעל האדם להצדיק עליו דין שמים, הוא ממה שדרשו רבותינו (בפסיקתא רבתי, פסקא לה') על הפסוק: **"גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה"** (משלי ל"א, י"ב), **אמר להם הקדוש ברוך הוא, למלאכי השרת: בואו ואודיע לכם צדקתם של בני, שאני טענתים בעולם כמה צרות, וייסורים הבאתי עליהם בעולם בכל דור ודור בכל שעה ושעה ולא בעטו בהם, שקוראין את עצמן רשעים וקוראין אותי צדיק**

וכו'. והמנוח הצדיק, שנהג בכל דרכיו ע"פ עצת התורה ועל פי דברי רבותינו ז"ל, קיים דברים אלו בשלמות.

אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום אותי נהג ויולך חושך ולא אור

שני הפסוקים הללו כתובים בתחילת פרק ג במגילת איכה, אך בסדר הפוך, וכך נאמר שם: **אוֹתִי זָהָג וַיֵּלֶךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא אֹר. אֶךְ בִּי יָשָׁב יְהִפֹּךְ יָדוֹ כָּל הַיּוֹם.** (איכה ג, ב-ג). פירש האלשיך: כאשר יש ריווח בין צרה אחת לצרה שניה, וכגון שתהיה בינתיים איזה הארה טובה - שמחה או ישועה - בזה יקנה האדם כח מתשישותו מהצרה הראשונה, ויוכל לסבול את הצרה שלאחריה. אך כאשר הצרות, או היסורים תכופים זה אחר זה ואין ביניהם כל הפסקה, הרי זה כמשל לחשך תמידי בלי אור בינתיים. וזוהי גם המשמעות בפסוק הבא "אך בי ישוב", וכפי המפורש בפסיקתא זוטרית: **במכות משונות זה מזה, על הראשונה פקודה שניה ממהרת - והיינו, כשצרה ראשונה טרם עברה, השניה ממהרת לבוא.**

מכאן משמע, שהרב המנוח חש בעצמו שהיסורים תוכפים זה את זה - מאחד, לשני, לשלישי, לרביעי וכו', וכך באמת היה, מכאבי היד לכאבים בחזה, ומאזור החזה לאזור הגב, ומשם לעמוד השדרה, ומשם לכיוון הראש ואח"כ גם לכיוון הרגליים והשרירים והבטן וכו' וכו' - כאבים עזים ונוראיים ובלתי נסבלים (ו) - **"ולא אור", ללא כל הפסקה בין אחד לשני.**

ובפסיקתא זוטרית אמרו: **ממשמע שנאמר "חשך" איני יודע דלאו אור? ומאי "ולא אור" - בלא נבואה! ... דבר אחר "ולא אור" - בלא תורה! עכ"ל.** ואולי התכוון המנוח, כי תכיפות החשיכה אצלו באה על "חסרון נבואה", או על "חסרון תורה", אשר [כביכול] לא זכה להשיגם. וגם זה אות וסימן מובהק על גדלותו וענוותנותו, שלא החזיק טובה לעצמו כלל. וכמו משה רבינו ע"ה, שאמר **"ונחנו מזה".**

וכמדומה, שאני סובל כדוגמת מזה שנאמר על איוב, בבבא בתרא ט"ז א', שבור את החבית ושמור את יינה.

זה לשון הגמרא במסכת בבא בתרא, שהרב המנוח מציין: **אמר רבי יצחק:**

קשה צערו של שטן יותר משל איוב, משל לעבד שאמר לו רבו: שבור חבית ושמוור את יינה. ופירש רש"י: שהזקק לשמוור את נפש איוב שלא תצא. ע"כ. ומבואר בזה, שהנפש עלולה לצאת בלי רצונו של השטן. אך כדי שזה לא יקרה על השטן לשומרה, ולמנוע ממנה לצאת מהגוף. אמנם יש להבין, מדוע שמירה זו כה קשה לשטן, עד כדי כך שצערו גדול מצערו של איוב. אלא, מבאר המהר"ל, מאחר והשטן הוא גם מלאך המוות והוא גם היצר הרע, (כמבואר שם בגמרא), ותפקידו הוא גם להחטיא את האדם, גם להביא עליו יסורים וגם ליטול אח"כ את נשמתו. [ראה במצודת דוד איוב (א, ו) המפרש את מהות "השטן" - ללמד חוב ולקטרג על הבריות:]. לכן, אזהרתו של השם יתברך לשטן "לשמוור את נפש איוב שלא תצא", הקשתה עליו וגרמה לו צער גדול, לפי שלא היה יכול למלא את תפקידו ויעודו, להמית את איוב. ומהרש"א הוסיף: והנה, העבד יש לו צער לשבור החבית מבחוץ ולצמצם שלא יבא השבירה עד החלל, כדי שיהא היין שמוור בתוכה. כך השטן, היה לו צער לצמצם, והכה את איוב מכות שלא באו עד חלל הגוף, רק מבחוץ, בשחין רע מכף רגלו וכו'. כי מכות החלל מסוכנות, פן תצא נפשו. עכ"ל. ולפי זה יש לבאר, שמכיוון שיסורי איוב היו לאדם גשמי, שנבצר ממנו לקיים את תפקידו עלי חלד. ועוד, שהיו מכות איומות שפגעו בכל חלקי גופו, אך לא חדרו לחללו הפנימי. לעומת זאת, יסורי השטן [שהיה, לדברי הראשונים, מלאך רוחני רע], היו יסורי רוח. אם כן, בוודאי שיסורי הרוח והצער הרוחני של השטן היו קשים מיסוריו וצערו הגשמיים של איוב.

ומאחר והמנוח מעיד על מצבו, כי:

אין בכח אנוש לתאר כמה ייסורי נפש וגוף אני סובל רק ביום אחד ואין משקל שיכול לשקול את הייסורים.

הרי, שכלל יחד "יסורי נפש ויסורי גוף" - כלומר: יסורים רוחניים ויסורים גשמיים, ללא גבול וללא מידה. ולפיכך: "אין משקל שיכול לשקול את הייסורים". לכן, אפשר וכוונת הרב המנוח, בציון דברי הגמרא בבבא בתרא הנ"ל, היא לרמוז על צערו ויסוריו של השטן וכן על צערו ויסוריו של איוב -

להודיע, כי הוא סבל את שניהם ביחד, וכפי שהוא כותב: **שאינ בכח אנוש לתאר.**

בנוסף לאמור, מן הראוי לציין בזה את דברי החתם סופר זי"ע, (דרשות ח"ג), המעורר על משלו של ר' יצחק בגמרא, שלכאורה, אין הנידון דומה לראיה. כי ביד השטן היה לייסר את איוב עד סמוך לדכדוכה של נפש, מבלי להמיתו. מה שאין כן בשבירת החבית, שזהו סיבה מציאותית מובהקת לשפיכת היין, וכי כיצד אפשרי לשמור יין בחבית שבורה.

וביאר החתם סופר, שבאמת הקב"ה רצה לנסות את איוב, האם – בשעותיו הקשות מנשוא – יהרהר אחר מידותיו אם לאו. ולשם כך, רצה שיהיה שפוי בדעה צלולה, ולא בעל מרה שחורה. וזאת, מאחר וכל בעל יסורים [רחמ"ל], דעתו מתבלבלת עליו, ואין אדם נתפס על צערו, וממילא אין כאן נסיון. מכל מקום, הקב"ה רצה שאיוב לא יהיה אנוס במצבו, אלא ישאר בצלילות דעתו. לכן, הוא הזהיר את השטן 'אך את נפשו שמור', כלומר, שמור את נפשו השכלית ואת דעתו, שלא יבוא לידי בילבול וישאר צלול. ועל ידי זה יעמוד בנסיון בדעה צלולה. ולפי"ז ביאר, שזה גם היה צערו של השטן. מפני שקשה מאד לייסר גופו של אדם, ולשמור על דעתו ושכלו בצלילות ובבהירות. עכ"ד. ומדבריו המדודים והמדוקדקים של המנוח זצ"ל נראה בעליל, כי על אף היסורים האיומים והנוראים שעבר בגופו ובנפשו, עם כל זאת, הייתה דעתו צלולה כ"ן המשומר. והוא כתב את כל דבריו בשוב הדעת ובמתינות, וכפי שהוא מעיד על עצמו בסוף הצוואה: כל זה כתבתי בשוב הדעת ומתוך הרבה מחשבה.

ועתה שהוכבדו הייסורים יותר ויותר עד סכנת חיים, וכל יום הוא משל לייסורים של מחר,

"הוכבדו הייסורים" – היינו, התחזקו. "יותר ויותר" – היינו, הלכו והתחזקו מיום ליום ומרגע לרגע. הוי אומר: שהמנוח זצ"ל נאלץ "למדוד ולהעריך" את רמת ייסוריו הקשים בכל המצבים. הוא עשה זאת, כדי להתאים את עצמו לתפקיד המוטל עליו בשעה זו. וכפי הנראה, בשלב זה הוא החליט לכתוב את הצוואה.

שלב "הכבדת הייסורים יותר ויותר עד סכנת חיים", הינו השלב האחרון לפני המוות, אליו הוא התקרב בצעדי ענק. עוד בהיותו בריא וחזק, הודיע המנוח לכותב השורות, כי יום המות [כמובן, רק אצל בני עליה], הוא היום בו הגוף מפסיק להפריע ולצמצם את הנשמה מלעלות, ולקבל את עול מלכות הבורא בשלימות מוחלטת. וכדברי חז"ל במסכת נדה (ל ע"ב) על הפסוק: **"כי לי תכרע כל ברך"** - זה יום המיתה, שנאמר **"לפניו יכרעו כל יורדי עפר"**. כלומר, התבטלות מוחלטת ושעבוד גמור לפני בורא העולם. על כך אמרו רבותינו: **"טוב יום המות מיום הוולדו"**, וסמכו דבריהם על האמור במדרש: **אמר רבי יהודה ברבי סימון: חביבה היא מיתתן של שבטים יותר מחייהם, שבחייהם לא נאמר ששה משמותם, ובמיתתן נאמר "ששה משמותם"**. (מדרש שמואל פרשה כג סימן ד). הרי, שעל אף קדושתם העילאית של השבטים ורוממותם הרוחנית בחייהם, אעפ"כ במיתתם הם חביבים לפני השם יותר מבחייהם.

ולעניין הצער והפחד מעצם המוות, יעויין בגמרא מועד קטן (כ ע"א): **רבא הוה יתיב קמיה דרב נחמן, חזייה דקא מנמנם** [רבא ראה שרב נחמן גוסס ונוטה למות]. **אמר ליה: לימא ליה מר דלא לצערן**. [רב נחמן ביקש מרבא שיצווה על מלאך המוות שלא לצערנו בנטילת נשמתו]. **אמר ליה: מר לאו אדם חשוב הוא?** [רבא השיב לו בשאלה, וכי אדוני אינו מספיק חשוב לצוותו?!]. **אמר ליה: מאן חשיב, מאן ספין, מאן רקיע?** [ענה רב נחמן? כי מעת שנמסר האדם ביד מלאך המוות, שוב אין לו כל חשיבות]. **אמר ליה: ליתחזי לי מר** [רבא ביקש ממנו שיתראה לו בחלום, לאחר המוות]. **איתחזי ליה. אמר ליה: הוה ליה למר צערא?** [שאל אותו איזה צער היה לו בשעת המיתה]. **אמר ליה: כמישחל בניתא מחלבא**. [וענה לו: כהוצאת שערה מהחלב]. **ואי אמר לי הקדוש ברוך הוא זיל בההוא עלמא, כד הוית**. [אילו היה הקב"ה אומר לי לחזור לחיות שוב בעולם הזה], **לא בעינא, דנפיש ביעתותיה**, [לא הייתי מסכים מאימת מלאך המוות, שהיא גדולה מאוד, ר"ח]. הרי, שאימת מלאך המוות גדולה יותר מצער המוות, שאצל הצדיקים הוא כמעט אינו מורגש.

ויש לציין בזה את לשון הזוה"ק (סו"פ ויקרא י"ג ע"ב), המפרש את הפסוקים **"ונפש כי תחטא ושמעיה קול אלה וגו'"** [עם ביאור מתוק מדבש], וזה לשונו: **דבעי**

בר נש לאתקנא עובדי [שצריך האדם לתקן את מעשיו, טרם יגיע יום פטירתו].
 דכד מטין יומיו לאסתלקא מן עולמא, [שכאשר בא יומו להסתלק ולהפטר מן
 העולם], קוב"ה תוהא עליה ואמר [הקדוש ברוך הוא מתמיה עליו ואומר]:
 "ונפש כי תחטא, ושמעיה קול אלה" [כיצד יתכן שנפש תחטא?!], והא אומינא
 לה באומאה דשמי דלא לשקרא בי [והרי השבעתי אותה בשבועה שלא תמעול
 בי], ואסהדית בה כד נחתת לעלמא [והתרתי בה כשירדה לזה העולם], "והוא
 עד" ודאי ["עד" לשון התראה], מכמה זמנין דאסהדית בה לנטרא פקודי [כמה
 פעמים התריתי והזהרתי בה לשמור את מצוותי]. ומבואר, כי טרם ירדת
 הנשמה לעולם, משביעים אותה לשמור את המצוות.

וממשיך הזהרה: בגין כך, הואיל ובר נש "הוא עד" [מאחר וכן הוא, שהאדם
 עצמו הוא עד], בשעתא דיתוב קמי מלכא [בזמן שישוב בתשובה ויעמוד לפני
 מלך העולם] - [הזהרה מפרש את המילים]: "או ראה או ידע": "או ראה" -
 אינון חובין דעבד ואסתכל בהו, [שהוא רואה את אותם חטאים שעשה ומתבונן
 בהם], "או ידע" - בבירורא דמלה דעבר על פיקודא דמאריה [כשנתברר לו
 שעבר על מצוות אדונו], "אם לא יגיד" - אם לא יודי עלייהו קמי מארי' [אם
 לא יתוודה עליהם אז לפני בוראו], כד יפוק מעלמא [בשעת יציאתו מן העולם,
 יתקיים בו המשך הפסוק] "ונשא עונו", ע"כ. ואם האדם לא התבונן ופישפש
 במעשיו, טרם פטירתו, ולכן גם לא התוודה על חטאיו, אזי עתיד הוא להיענש
 על הכל. נמצא, כי טרם פטירתו מן העולם, על האדם לבדוק ולבחון את עצמו
 ואת כלל מעשיו והנהגותיו, כדי שיוכל להתוודות עליהם כראוי, ולשוב בתשובה
 לפני בוראו.

אין כל ספק, שידיעות חשובות ונחוצות אלו, בצירוף ידיעות נשגבות משני
 התלמודים וממפרשיהם, כראוי לשכלו הבהיר והטהור של הרב המנוח זצ"ל,
 עמדו כל העת לנגד עיניו, והם אלו שהובילו, בין היתר, לכתיבת הצוואה
 המופלאה. וכדלהלן:

אמרתי לרשום שורות אלו לבני ולבנותי ולכל רעי וידידי.

"אמרתי" - למי הוא אמר? תשובה: לעצמו! לליבו! כמו "אמרתי לנפשי".
 משמעות הביטוי "אמרתי": הוצאתי מחשבתי שהייתה ברעיוני מן הכח אל

הפועל - או ממחשבה ערטילאית לדיבור בפה. או אפילו ממחשבה למעשה. לפי זה, כוונת המנוח לספר ולתאר שכתובתו את הצוואה לא נבעה רק ממנהג בעלמא, אלא לאחר מחשבה ותכנון להיטיב ולהועיל לילדיו ולרעייתו וידידיו. וכן: **"...לרשום שורות אלו..."**. יש לשים לב: לא לצוות! לא לבקש! אלא, רק **"לרשום"**. ושוב, מגודל ענוותנותו, הוא לא ראה עצמו **"רשאי"** או **"ראוי"** לדרוש ואף לא לבקש. אלא, לכל היותר **"להודיע לילדיו ולידידיו כמה דברים..."**.

דרך כמה אנשים לכתוב בצוואתם בקשות שיעשו לעילוי נשמתם,

המנוח כותב **"דרך כמה אנשים..."**, כדי להסביר וללמד, בדרכו בקודש כל ימיו להיות "מלמד להועיל", כי עניין בקשת הנפטרים **"שיעשו לעילוי נשמתם"** אינו לא חובה ולא מנהג, אלא רק **"דרך כמה אנשים"**, אבל לא כולם, ואפילו לא מקצתם - **"כמה אנשים.."** ותו לא!

ואני לא בן עמדי,

הוא מוציא עצמו מהדרך של אותם **"כמה אנשים"**, ומסביר עתה מדוע הוא אינו הולך בדרכם:

כי אם אין די מצער פטירת אביהם וכל צער הלוויה וישיבת שבעה מתוך ייסורי נפש וגוף, שצריך להוסיף עליהם צוואות.

לפי הבנתו השכלית והרגשית **"צער פטירת אביהם וכל צער הלוויה וישיבת שבעה"**, גורמים בהכרח לייסורי נפש וגוף, שכן האב הוא תמיד משען ומשענה - גשמית ורוחנית - לכל בני משפחתו. ובפרט, אם הוא תלמיד חכם גדול כמו הרב המנוח זצ"ל. ואם כן, אין מקום ואין צורך להכביד עליהם יותר, בבקשות ובציוויים, ולהוסיף צער על צערם.

הבנתו העמוקה של הרב המנוח גם בנפש האדם, משתקפת היטב בדבריו, שכתב בספרו שלמי חגיגה עמ' קפט (קונטרס 'מילי דהספידא'), וז"ל: **"צריך לדעת, שכאשר אדם עובר תהליך של פטירה מאדם קרוב אליו, הוא מקבל זעזוע בנפש שיש לזה כל מיני תוצאות. הרבה פעמים גם הגוף נפגע מזה ואדם מרגיש חוסר ריכוז, וחושב בליבו מה קרה לי. אבל בעיקר הנזק נעשה לנפש. וזה**

מתבטא הרבה פעמים בירידה במצב הרוחני, בחוסר חשק לדברים רוחניים, ואפילו בטענות על הקב"ה שעשה לו כך". ע"כ. ובהתאם להבנתו זו, הוא מבקש למנוע תוספת צער והכבדה, מילדיו האהובים.

אולם, עדיין צריך להבין, הרי צער פטירה, הלוויה ושיבת שבעה, הינם נחלת כלל האבלים, והוא קיים אצל כולם במלא תוקפו, ולא רק אצל בני משפחת המנוח. ואם כן, כמו ששאר האבלים, חרף צערם ואבלם מקיימים את צוואת אביהם. ומדוע איפוא פוטר המנוח את ילדיו מחובה בסיסית זו, שהיא זכות גדולה עבורם?! מענה לתמיה זו, ינתן בעז"ה בביאור בהמשך הצוואה.

והצדיקים שבקשו שילמדו לעילוי נשמתם, לא עבורם עשו, אלא למען אנשי דורם שיוכלו להתחבר אליהם ולהיטיב להם.

המנוח מחדש בזה חידוש גדול: כי באמת בקשת הצדיקים ללמוד משניות לעילוי נשמתם, לא הייתה לצורך עצמם, אלא רק לצורך אחרים: "שיוכלו להתחבר אליהם ולהיטיב להם". כלומר, שדאגת הצדיקים לא על עצמם היא אלא על אנשי הדור, שיוכלו להתחבר איתם באמצעות לימוד המשניות, כי לימוד התורה מחבר בין הנשמות. וכמו כן, שבעזרת הלימוד שילמדו אותם אנשים יוצר "צינור שפע", שעל ידו ודרכו יוכלו הצדיקים להשפיע טובה וברכה על הלומדים לעילוי נשמתם.

אבל אדם רגיל, תמה אני, מה הוא עשה בחייו? למה לא למד בעצמו ולעילוי נשמתו, את כל ששה סדרי משנה?!

תמיהת הרב המנוח היא: "אדם רגיל", היינו שאינו צדיק נשגב או תלמיד חכם גדול, [ואינו יכול להשפיע ולהיטיב], מה לו לצוות אחרים ללמוד לעילוי נשמתו, יעשה זאת בעצמו במשך כל חייו (!) וע"י זה יזכה, יטהר ויקדש את נשמת עצמו. וזה לשון הרב המנוח בספרו שלמי שמחה פרשת ויחי (אות ג'), על הפסוק "ויקרב ימי ישראל למות": כי בוודאי, מכל ימי חיי האדם שעסק בתורה ומצוות, נוצרים מלאכים. וכן ידוע...מהזהר הקדוש, שמכל מעשי האדם שעוסק בהם כראוי בעבודת בוראו, נוצרים לבושים שמתלבש בהם בעתיד. (עי' זה"ק פר' אמור קא א ופרשת פקודי רכט ב ועיי"ש רמז א). והאדם צריך ליתן דין וחשבון על כל יום שהלך אצלו לאיבוד, רח"ל. עיי"ש.

דברים אלו מקבלים משנה תוקף, בפרט לאור העובדה הידועה למכריו, כי הרב המנוח הקפיד במשך כל חייו, מאז היה נער צעיר, ללמוד מידי יום ביומו בבוקר י"ח פרקי משניות, ללא כל טענת פטור או אונס. [ראה משנה ברורה (א), ס"ק ט], וז"ל: ואחר תיקון [חצות] שיעור משניות קודם לכל דבר. ועי"ז זוכה לנשמה, כי משנה אותיות נשמה. (כף החיים). וזאת, מחוץ לסדרי הלימוד והשיעורים הקבועים, בשאר חלקי התורה. ללימוד המשנה, הסביר הרב המנוח פעם אחר פעם, יש כח מיוחד לטהר את נשמת האדם ולהעלותה לדרגות גבוהות. ולא לחינם כתבו בשם האריז"ל, ש"משנה" אותיות "נשמה", לרמוז את גודל חשיבות וכח לימוד המשנה, כאמור.

ובאמת, לעניין לימוד המשנה, כבר אמרו רבותינו במסכת בבא מציעא (ג ע"א, ועיי"ש בע"ב): ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. [וראה מה שפירש בזה רבינו בעל התוספות יום טוב, בהקדמתו לשישה סדרי משנה]. וכתב הרב הקדוש ר' שעפטיל ז"ל, בנו של השל"ה הקדוש זי"ע, בצוואתו לבניו: "לימוד כל המשניות – אשריכם אם תהיו רגילין בהן ובשמותיהן...וקבלה ביד, שאין אדם בקי במשניות רואה פני גהינום". וכמו כן יש לציין, גם את דברי הנודע ביהודה בשו"ת (מהדו"ק חאו"ח סי' ל"ה) שכתב תיקון תשובה לאחד שנכשל באיסור חמור שבתורה, שילמוד משניות בעומק העיון עם תוספות יום טוב.

ואם ירא מן הדין שיעשה תשובה באמת כל יום,

הרב המנוח מייעץ למי שירא מדין שמים, שיעשה תשובה באמת כל יום. ואמנם, העיד אחיו הרה"ג ציון אסולין שליט"א, כי פעם אחת אמר לו המנוח: שיש עניין גדול לעשות וידוי תשובה לפני לימודו. ופעם אחרת שמע ממנו את המילים הבאות: "אינך מתאר לעצמך, איזה 'טעם נפלא' זה לעשות וידוי ואחר כך ללמוד גמרא". מסתבר, שעשיית התשובה, לשיטת הרב המנוח, נועדה להכשיר ולטהר את תורתו ואת נשמתו של הלומד. שאם לא כן, תהא תורתו פגומה ומקולקלת. וזהו על דרך שנאמר בפסוק (תהלים נ): "וְלַחֲשֹׁעַ אָמַר אֱלֹהִים מֶה לָּךְ לְסַפֵּר חֲקִי", המדבר על מי שלומד תורה ואינו עוזב את דרכיו הרעים. ואינו מהרהר עליהם בתשובה, קודם הלימוד – הקב"ה אינו חפץ בתורתו. וכן כתב בתומר דבורה: לשוב בתשובה, שאין דבר חשוב כמוה, מפני שהיא מתקנת

כל פגם. וכמו שדרך הבינה למתק כל הדינים ולבטל מרידות, כך האדם ישוב בתשובה ויתקן כל פגם, מי שמהרהר תשובה כל ימיו, גורם שתאיר הבינה בכל ימיו, ונמצאו כל ימיו ימי תשובה, דהיינו לכלול עצמו בבניה שהוא תשובה. וימי חייו מעוטרים בסוד התשובה העליונה. (פרק ב', תחילת פרק רביעי).

וזה לשון הגר"ח מוואלז'ין בספרו נפש החיים (שער ד פרק ו): לזאת, האמת שזו היא הדרך האמיתי אשר בזה בחר הוא ית"ש. שבכל עת שיכון האדם עצמו ללמוד. ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל. עכ"פ זמן מועט ביראת ה' טהורה בטהרת הלב. להתוודות על חטאתו מעומקא דליבא. כדי שתהא תורתו קדושה וטהורה. ויכוין להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה. היינו להתדבק בכל כוחותיו לדבר ה' זו הלכה. ובה הוא דבוק בו ית' ממש כביכול. כי הוא ית' ורצונו חד כמ"ש בזהר. עכ"ל נפש החיים. וכן כתב בספר מאור ושמש עה"ת (פר' משפטים), וז"ל: וצריך האדם לפשפש במעשיו היטב ולהרהר בתשובה קודם הלימוד, ולא כמצות אנשים מלמדה - רק שישבר את לבו על מעשיו בעת עמדו להתפלל או ללמוד, ולקבל עליו לבל יחזור עליהם. ועל ידי שעושה תשובה קודם הלימוד - הוא לומד באימה ויראה ברתת וזיע. עכ"ל. וזהו כמ"ש הגר"א ז"ל, בתחילת ספרו אבן שלמה, על תורתו של מי שהוא בעל מידות רעות, [ואינו מתקן], שתורה זו היא כמו סם המוות למשמאילים בה, רחמנא ליצלי, (עיי"ש). והוכחה להנהגה זו, יש להביא מדברי הגמרא במסכת ברכות (יז ע"א), רבא בתר צלותיה אמר הכי: אלקי, עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי, עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי, הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה, יהי רצון מלפניך ה' אלקי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורין וחלאים רעים. עכ"ל. הרי, שלאחר שסיים תפילתו, קודם התחלת הלימוד, היה נוהג רבא לומר וידוי תשובה. ובהמשך שם, מוסיפה הגמרא: מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה, [תכלית לימוד התורה]: תשובה ומעשים טובים, [שיבוא לידי תשובה ותיקון המעשים]. שלא יהא אדם קורא ושונה, ובוטט באביו ובאמו וברבו, ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם. לעושים לא נאמר אלא לעושיהם - לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה. וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ע"כ לשון הגמרא.

הרי שלעולם, הלימוד צריך להיות 'טהור ונקי', המביאו לידי עשיית תשובה ומעשים טובים, המקדשים ומרוממים את האדם.

ועוד יש לציין בזה, גם מדבריו של ספר בני יששכר (מאמרי תמוז - אב מאמר ג - צום החמישי, אות יב), שהביא את לשון הזוהר הקדוש, וז"ל: **נראה לי, כשילמוד האדם איזה לימוד ואינו מבין יהרהר בתשובה ויתמרמר על הגלות ויתפלל על הגאולה, על ידי זה תתעורר דעתו להתבונן מה שלא ידע, ומנא אמינא לה מן הדא דאיתא בתקוני זהר [הקדמה דף א' ע"ב] "כצפור נודדת מן קנה" [משלי כז ח] דא שכינתא דאיתקריאת צפור וכו', "כן איש נודד ממקומו" דא משה וכו' דאתתרך רוחיה אבתרייהו. והנה תתבונן, הדעת שבכל איש הישראלי, המתבונן בתורה, הוא ניצוץ משה, וכומו שאמרו רז"ל [שבת קא ב] משה שפיר קאמרת. וכאשר האדם אינו מבין איזה דעת בתורה, הנה הוא מגודל הגלות של בחינת משה אשר בתוכו. ממילא, כאשר מתפלל על הגאולה - כשמעורר בחינת גאולה - הנה מתעורר בחינת גאולה גם לניצוץ, דאתתרך רוחיה וכו' וישוב האדם להתבונן בתורה. עכ"ל. עיי"ש.**

ועוד יש לציין בזה, לדברי מרנא בעל נפש החיים זי"ע, (שער א פרק יז), וז"ל: **ונבאר ענין התקשרות הג' בחינות נפש רוח נשמה, [נר"נ], האחד בחבירו. והוא יסוד ועיקר ענין התשובה. וזה כל פרי הסר החטאות מנפש החוטאת. ולטהרה מחלאת טומאתה. ויתבונן האדם. כמה הוא צריך להשגיח ולהתבונן על כל פרטי עניני עבודתו לבוראו יתברך שמו, שתהא עבודתו תמה ושלמה, קדושה וטהורה. ויראה לפשפש ולמשמש תמיד בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו שהם הג' בחינות [נר"נ] הנ"ל. אולי לא השלים עדיין חפצו ורצונו יתב' לפי שורש נשמתו. בהשגה. וכל ימיו יוסיף אומץ בתורה ומצוות, להשלים נפשו ורוחו ונשמתו מטהורים כאשר נתנם. אחר שיראה בעין שכלו איך שחפץ הוא יתברך בחסדו הגדול להטיב אחריתו. ושוקד על תקנת הנפש החוטאת. שגם אם כבר נטבעה בעומק מצולת הרע. עם כל זה, תחזור כל דבר למקומו ומקורו, בלתי ידח מזמנו נידח. עכ"ל. הרי מכל האמור, נראית מבוררת הנהגתו הקדושה של הרב המנוח, לעשות [וידוי] תשובה, קודם לימודו ולאחר מכן יעסוק בתורה ובמצוות בקדושה ובטהרה.**

ולמה ישליך על ילדיו לעשות לעילוי נשמתו עם ציווי.

המנוח זצ"ל, שהיה ידוע כוותרן גדול וכבעל מידות תרומיות, מתקומם כנגד הנהוג המקובל של הטלת חובה מצד האב על ילדיו, ללמוד לעילוי נשמתו לאחר פטירתו. טענה זו טעונה ביאור, שכן לאחר שכל אב טורח ומתייגע רבות עבור ילדיו ויוצאי חלציו, מעת ביאתם לעולם ועד לבגרותם. מדוע איפוא, שהילדים לא ישיבו טובה לאביהם מולידם, ולו במקצת, על כל הטובות והחסדים שעשה והרעיף עליהם, ללא גבול וללא מידה? ועוד יש לעיין, מדוע בחר המנוח שלא לצוות את ילדיו את אשר ציוותה אותם התורה, לכבד את הוריהם אף לאחר מיתתם. וכמו שדרשו זאת במסכת קידושין, (לא, ב), **"מכבדו בחייו מכבדו במוותו"**, וכדלהלן בביאור הקטע הבא בצוואה. ותחילה תבואר הנהגתו, מדוע בחר להסתמך רק על מה שעשה ופעל בכוחות עצמו, כל ימי חייו. ובקטע הבא יבואר, מדוע נמנע מלצוות את ילדיו, ומחל להם **"על כל דבר כיבוד"**, שהם יכולים לעשות עבור נשמתו, לאחר הפטירה.

ואולי יש לבאר את שיטתו בזה, שלא רצה **'לאכול משל אחרים'**, וזאת, מאחר ובמשך כל ימי חייו טרח ועמל בכל כוחו, לקנות ולבנות לעצמו את מקומו בגן עדן, מבלי להזדקק לאחרים, ואפילו לא לילדיו האהובים. וזהו על דרך שאמרו רבותינו **אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבין של חברו** (בבא מציעא, לח ע"א), היינו, שאדם מעדיף שיהיו לו דברים שהוא בעצמו טרח ועמל עליהם, מאשר לקבל מאחרים, וכמו שפרש"י שם, וז"ל: **קב שלו - חביבה עליו על ידי שעמל בהן ... הוא רוצה מתשעה קבין של אחרים, שיקח בדמיהן אם ימכרם**. עכ"ל. ולכן, המנוח זצ"ל שהיה בעל נשמה מאוד גבוהה, העדיף שמדרגתו הרוחנית - בין בעולם הזה ובין בעולם הבא - תגיע לו בכוחות עצמו, בעמלו וביגיעתו.

ובנותן טעם יש לציין בזה, את ביאורו בדרך הדרוש של רבי צדוק הכהן זי"ע, (בספר פרי צדיק פר' ויקרא אות ה), בהקדם הקושיא, שאם הגמרא נקטה לשון גוזמא באומרה **"תשעה קבין"**, הרי הדרך לנקוט גוזמא מספר שלם, ואם כן, היה לה לומר **"מעשרה קבין של חברו"!!** וביאר רבי צדוק, שהגמרא רצתה לרמוז לט' מדות ('ספירות עליונות') בדווקא, המרמזות על הקדושה הבאה לאדם מצד השם יתברך. ומדת מלכות, (שהיא 'התחתונה שבהן'), היא **"קב אחד שלו"** הבאה מצד

האדם. והאדם מצדו, חביב עליו יותר קב שלו מפני שבא בעמלו, מט' קבין הקדושה, מצד השם יתברך, הבאים לאדם במתנה. ומזה הטעם אמרו בגמרא (זבחים צא, א), מוספי ראש חודש מקודש יותר ממוספי שבת. ואף שקדושת שבת קבועה וקיימת מצד השם יתברך, ואם כן היא מקודשת יותר. מכל מקום, מצד האדם אף ששבת היא תדירה יותר, הרי ראש חודש מקודש להם יותר, מפני שהוא נחשב **"קב שלו"** - של ישראל המקדשים אותו.

בהתאם לאמור, יש מקום להניח, שהרב המנוח זצוק"ל, רצה ליהנות בעולם הבא - עולם הנצח - רק ממה שעמל ויגע בעצמו בעשר אצבעותיו, כאן בעולם הזה, כדי שיהיה הכל **"קב שלו"**, מה שקנה בהתמדתו העצומה, בטורח, בעמל וביגיעה בלתי נתפסים. וזאת, במסגרת מסכת חיים ארוכה וממושכת, רצופה קשיים ונסיונות, תוך שהוא מאיר פנים באהבה לכל רואיו.

לכן הנני להודיע לכל זרעי אחרי, שמדין אב שמחל על כבודו כבודו מחול,

דין אב שמחל על כבודו הוא במסכת קידושין (לב ע"א): **אמר רבי יצחק בר שילא, אמר רב מתנה, אמר רב חסדא: האב שמחל על כבודו - כבודו מחול.** ונפסק להלכה בשולחן ערוך (יורה דעה, סימן רמ סעיף יט), וז"ל: **אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויעלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול.** וכתב שם בפתחי תשובה (ס"ק טז) בשם רדב"ז, ש"כבודו מחול" היינו, שנפטר הבן מעונשו, **אם לא כבודו. אבל מ"מ, יש על הבן מצות כיבוד אב.** עי"ש. הרי מבואר בדברי השולחן ערוך, שלא זו בלבד שהאב **"יכול"** למחול לבנים על כבודו. אלא, שאם הוא מקפיד על כבודו ואינו מוחל, הוא עובר על איסור, בכך שהוא מכשיל אותם, בדבר שקשה להם מאוד לקיימו. וכדי שלא להכנס לחשש איסור [חס ושלום], הודיע הרב המנוח לזרעו אחריו כי הוא מוחל על כבודו על כל דברי הכיבוד. ומכל מקום, לא הפקיע או מנע מהם [חלילה] את גוף מצוות 'כיבוד אב', אלא רק את החובה לקיימה. אך אם יעשו 'לכבודו', בוודאי יקיימו את המצווה, ללא חסרון או גרעון, וכדברי הרדב"ז.

יתירה מזו, יש לבאר בדעת הרב המנוח, שמקורו שלא לצער את ילדיו, הוא

מדברי הגמרא במסכת גיטין (ו ע"ב) אמר רב חסדא: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה, והפילה כמה רבבות מִיִּשְׂרָאֵל. אמר רב יהודה אמר רב: כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו, סוף הוא בא לידי שלש עבירות: גילוי עריות, ושפיכות דמים, וחילול שבת. ע"כ. ואמרו שם בגמרא שאפילו בענייני מצוות, ["עישרתם? ערבתם? הדליקו את הנר"], יש על האב לומר זאת לילדיו בנחת, כדי שיקבלו את דבריו ברצון. ובאשר כן, מחל המנוח מראש לילדיו, כדי להאהיב עליהם את עבודת הבורא יתברך, שיקיימוה באהבה ומרצונם החופשי, ולא מתוך עול ושיעבוד לצוואת אביהם.

הנני מוחל מראש על כל דבר כיבוד בין בחייו בין לאחר מותו,
 מה שכתב הרב המנוח: "הנני מוחל מראש על כל דבר כיבוד, בין בחייו בין לאחר מותו". כוונתו לגמרא בקידושין (שם לא ע"ב), מכבדו בחייו ומכבדו במוותו. דהיינו, שחיוב הכיבוד הוא לא רק בחייו האב, [וביאר בגמרא, כיצד? הנשמע בדבר אביו למקום, לא יאמר: שלחוני בשביל עצמי, מהרוני בשביל עצמי, פטרוני בשביל עצמי. אלא כולו בשביל אבא. ופירש רש"י: אם מכיר באנשי המקום שמכבדים אביו, לחלוק לו כבוד לקבל דברים, שיאמר בשמו. אל יתלה הכבוד בעצמו, ואפילו יודע שיכבדוהו כאביו. אלא יתלה הכבוד באביו]. וגם יש לכבדו לאחר מותו. כיצד? היה אומר דבר שמועה מפיו, לא יאמר: כך אמר אבא סתם! אלא, כך אמר אבא מדי, הריני כפרת משכבו. עכ"ל. והיינו, מאחר ומצוות כיבוד אב היא גם מחיים וגם לאחר מיתה, לפיכך, הוא מודיע לילדיו שהוא מוחל על כבודו, כאמור – והם אינם חייבים לעשות למען כבודו, לא בעודו חי ולא לאחר מותו, בתורת חובה. אלא, אם ירצו, יעשו זאת מעצמם בהתנדבות, ללא חובה וללא כל התחייבות, וכמו שנתבאר. ואם לא יעשו מכל סיבה שהיא, לא יהא עליהם עוון.

וכל מי שירצה לעשות דבר מה לעילוי נשמותי, יעשה זאת לעילוי נשמותי בהתנדבות ומתוך הרגשה קלה,

כאמור, הרב המנוח לא מנע או הפקיע מילדיו לעשות לעילוי נשמותו 'דברי כיבוד' – כגון לימוד משניות או מצוות אחרות, אלא רק מחל להם את

ההתחייבות ההלכתית. אמנם, הוא הותיר בידם או בידי "כל מי שירצה לעשות דבר מה לעילוי נשמתו", לעשות זאת "בהתנדבות ובהרגשה קלה". ומכך רואים, גם את עוצם חכמתו וגם את רגישותו המופלגת, בדברים שבין אדם לחברו. וכדלהלן:

ראשית, ידועה התועלת הגדולה שיש לנפטרים בעולם הבא, מלימוד התורה וקיום המצוות של זרעם ויוצאי חלציהם. וכגון, מה שמובא בדרך פקודיך (מ"ע ל"ג), בשם האר"י ז"ל, שחייב אדם לחדש חידושי תורה בשבת, ואז מעטרין את אביו בעטרות בגן עדן. ומסמיך זאת לפסוק "זכור את יום השבת", שנאמר לפני מצוות כיבוד אב ואם. עיין שם. וכן כתב גם הרב חיד"א ז"ל, בשם האר"י ז"ל, [ע"פ הזוה"ק], שמי שמחדש חידושי תורה בשבת, גורם כבוד גדול ונחת רוח לאביו בעוה"ב, ומעטרים אותו בגן עדן. והוא מוסיף ומבאר על פי זה, גם את הסמיכות בפסוק בין "איש אביו ואמו תיראו" להמשך הפסוק "ואת שבתותי תשמורו", להורות כאמור, שמי שמחדש חידושי תורה בשבת, עושה נחת רוח גדולה מאוד לאביו ולאמו בגן עדן, כי זה שייך ביותר לאחר פטירתם. ובבירור סברת הדבר, מדוע דווקא בדברי תורה יש לאב נחת רוח, ביארו בספרים הקדושים, ע"פ מה שאמר רבי יוחנן (במסכת בבא מציעא פה, א): כל שהוא תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, ובן בנו תלמיד חכם, שוב אין התורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר "ואני זאת בריתי אותם וגו', לא ימושו מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה'", אמר הקדוש ברוך הוא: אני ערב לך בדבר זה! שואלת הגמרא: מאי מעתה ועד עולם? ועונה: אמר רבי ירמיה, מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה. ע"כ. ומזה מבואר, שעסק התורה של הבנים והנכדים מאשר את ההבטחה האלוקית של "לא ימושו..." ולכן, ברור מעל כל ספק, כי המנוח שש ושמה בגן עדן וחפץ בלימוד התורה של זרעו ויוצאי חלציו. אמנם, כדי לא להכביד עליהם – דבר העלול לגרום להם לריחוק ולרתיעה, [חס ושלום] – הוא 'התחכם' בדעתו הרחבה להסיר מהם את ההתחייבות 'המפחידה והמאיימת', תוך שהוא רומז כי מי שירצה לעשות דבר מה לעילוי נשמתו, יעשה זאת בהתנדבות ומתוך הרגשה קלה. ובדרך זו הוא הרוויח את שני הדברים: גם את זכות תורתם של יוצאי חלציו. וגם מנע מהם פחד או רתיעה מהקפדה או צער של אביהם המנוח. מן הראוי לציין בזה, כי הנהגתו המתוארת

הולמת מאוד את אישיותו האצילית והמרוממת של הרב המנוח, אשר כל ימי חייו גילם את "האדם השלם המקודש בקדושת הבורא יתברך".

ולא יתאמץ כלל, בין בלימוד משנה בין בעליה על הציון והדלקת נר לעילוי נשמת, בין בשנה ראשונה בין לאחר מכן.

הדלקת נר נשמה נסמכת לפסוק "נֶר ה' נִשְׁמַת אָדָם חָפֵשׁ כָּל חֲדָרֵי בֵּטָן", (משלי כ, זו), המקור הראשון למנהג הדלקת הנר עבור הנפטרים, הוא, בין היתר, מבקשת רבינו הקדוש מבניו, כמובא במסכת כתובות דף (קג ע"א): **ת"ר, בשעת פטירתו של רבי, אמר לבני אני צריך, נכנסו בניו אצלו. אמר להם: הזהרו בכבוד אמכם, נר יהא דלוק במקומו, שולחן יהא ערוך במקומו, מטה תהא מוצעת במקומה.** ע"כ. וממה שציווה לבניו שידליקו נר במקומו, משמע שיהא מזה תועלת לנשמתו. ובהגהות יעב"ץ כתב: **אולי מכאן סמך למנהג הדלקת נר נשמה.** ונזכר גם במשנה ברכות (נב ע"ב): **"אין מברכים בורא מאורי האש במוצאי שבת על הנר של מתים"**. ומובא בגמרא שם: **כל מת שמוציאים לפניו נר ביום ובלילה אין מברכים עליו.** ופירש רש"י: **כל מת שהוא אדם חשוב ומוציאים לפניו נר ביום לכבודו, אף אם הוציאוהו בליל מוצאי שבת אין מברכים עליו, לפי שנעשה לכבוד ולא להאיר.** ע"ש. ומלשון רש"י משמע שהנר נדלק **"לכבודו"** של המת. וכן מבואר בלשון השולחן ערוך אורח חיים (סימן רצח סעיף יב, ומשנה ברורה ס"ק לב). ע"ש. אמנם, בארחות חיים (הלכות ערב יום הכפורים אות יא), מבואר שהדלקת הנר היא לצורך **כפרה על הנפטר.** וזה לשונו: **כתב רבינו אשר, נוהגים שכל אחד מדליק נר בערב יום הכפורים לכפר על אביו ואמו, כי כבוד הוא להשם יתברך, שנאמר "באורים כבדו השם". ומנהג ישראל תורה הוא.** עכת"ד. ובשו"ת נחלת שבעה חלק ב' (סימן עג), ציין גם את המנהג **להדליק נרות בבית הנפטר, בכל שבעת ימי אבלות ...**, שהוא לכבוד ולתועלת לנשמת הנפטר. עכ"ל. מסתבר שהמנוח זצ"ל ידע את כל הטעמים הנ"ל להדלקת הנר, ועם כל זאת, הוא מורה לילדיו **"שלא להתאמץ כלל"**, אלא כאמור, לעשות הכל **"ברוגע ובשלווה"**, כדלקמן - דבר המלמד, כאמור, על מעלתו הנשגבת ועל מידותיו האציליות.

ומיד לאחר השבעה יחזור כל אחד לחיים הרגילים כמה שיוכל ברוגע ובשלוה, מבלי שום הרגשת מחויבות כלל.

דאגתו של הרב המנוח על "לאחר השבעה" של ילדיו, מראה, בנוסף לכל האמור, על היותו "חכם, הרואה את הנולד". על אדם כזה נאמר: "החכם עיניו בראשו". (קהלת ב, יד). ואמרו (בפסיקתא זוטרתי): **שרואה הדבר ויודע מה יהיה בסופו. שווה בנפשו: עומד יהודי בעיצומם של יסורי גוף ונפש, הנדמים לו כאיסורי איוב, ומוחו וליבו עטופים בדאגת חוליו הקשה, ייסוריו הנוראיים, ויותר מכל הפחד מיתתו העשויה להגיע "ממש בקרוב".** והוא מתעלם מכל הדברים הנוראיים הללו, ומביע את דאגתו על שלומם והרגשתם של ילדיו, לאחר שיקומו מהשבעה על אביהם - **שיחזור כל אחד לחיים הרגילים כמה שיוכל ברוגע ובשלוה מבלי שום הרגשת מחויבות כלל - מבהיל!!!**

יצוינו בזה דבריו של הרב המנוח, בספרו שלמי חגיגה, (קונטרס 'מילי דהספידא' עמ' קצ), וז"ל: **כדי להתעודד קצת על המשבר שבפטירת אדם קרוב, יש לדעת שסך הכל הנפטר מגיע למקום מנוחתו בגן עדן וטוב לו שם. נכון שהכאב על הפרידה הוא גדול מאוד ואין אפשרות לנחם על זה. אבל קצת נחמה יש מזה, שיודעים שלנפטר טוב עכשיו. ועי"ש, שהסמיך דברים אלו על משי"כ בעל האור החיים הקדוש, (בפרשת ראה יד א). ועצם כתיבת הדברים בספר, מספר שנים קודם חוליו האחרון, מראה בעליל על היות בגדר "חכם עדיף מנביא", כמובא במסכת בבא בתרא (יב, א), כי הנביא יודע רק מה שהודיעו לו בנבואה מן השמים. אבל החכם מבין מתוך דעתו הרחבה, העמוסה בידיעה עמוקה וכוללת של תורה שבכתב ושבע"פ, גם דברים נסתרים ונעלמים.**

רק אם מרגיש צורך נפשי לעשות דבר מה לעילוי נשמתו, יעשה. והכל, ברוגע ובנחת ושלוה.

במילים אלו, חושף הרב המנוח פן נוסף ממדרגתו הרוחנית ומאצילות מידותיו. אינו בא לאיש, לרבות לילדיו ולבני משפחתו, בדרישה ו/או בבקשה, לעשות דבר מה לטובת נשמתו. חלילה לו מלבקש, להטריח, או אפילו להציע... בשום פנים ואופן הוא אינו מבקש. **רק אם מרגיש צורך נפשי לעשות דבר מה לעילוי נשמתו יעשה, והכל ברוגע ובנחת ושלוה.** כלומר, רק במקרים שירגיש מישהו

מבני משפחתו או ממכריו 'צורך נפשי' - לא פחות מצורך נפשי (!) - רק אז, כשיש למי מהם תועלת כל שהיא, 'לעשות דבר מה' - לא משהו גדול! לא משהו קשה! לא משהו מחייב! - 'דבר מה', ותו לא!! ושוב, חוזר המנוח ומדגיש, כדלעיל, והכל ברוגע ובנחת ושלוחה! כדרכו בקודש, לא עשות שום דבר בכח, בלחץ, בבהילות וכד'. אם רוצים תועלת... - הכל צריך להיות ברוגע, בנחת ובשלוחה!

ועתה, יש לי להודיע לכל ידידי ואהובי, נשמות ישראל היקרים לי מאוד,

עתה, הוא מניח לילדיו ופונה "לידידי ואהובי, נשמות ישראל היקרים לו מאוד". הרב המנוח מגלה כי ידידותו ואהבתו לא היו לגופי בני האדם, לפלוני או לאלמוני. כל מכריו, ידידיו ואהוביו - לא היו אלא "נשמות ישראל היקרות לו מאוד"! כאשר הוא בא במגע עם מישהו - עסק או דיבר איתו בנושא מסויים. הוא לא דיבר או התעסק עם הגופים - הוא התעסק עם 'נשמות ישראל', אהב אותם! דאג להם! עזר להם! עודד אותם!

סוד הדבר הוא, כי באמת כל נשמות ישראל, באשר הן, כולן "חטיבה אחת". וכמו שכתב רבינו בעל האור החיים הקדוש, וז"ל (בת"ד): ... כי בחינת הנשמות הקדושות מתאחדת היא, ואין בהם פירוד בעולם הפירוד שהוא עולם הזה. ותמצא שאמר דוד בדברי הימים (א' י"ז) "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", פירוש: אפילו בארץ, במקום הפירוד, הם גוי אחד, כי נתקדשו ונעשו בארץ כמלאכים. והוא השבח שמשבחם בו דוד עליו השלום. וכך שנינו במסכת ברכות (ו, א): אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין: הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו? אמר ליה: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ומי משתבח קודשא בריך הוא בשבחייהו דישראל? אין, דכתיב: "את ה' האמרת היום" וכתב "וה' האמירך היום" - אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד". ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ע"כ לשון הגמרא. ומבואר, שכמו שמציאות השם יתברך היא מושלמת

ומאוחדת, ללא כל שינוי ופירוד כלל, (כמבואר ברמב"ם, בתחילת הלכות יסודי התורה). כך גם המציאות הרוחנית של נשמות כלל ישראל, שהן כולן קשורות ומאוחדות, ללא כל שינוי ופירוד כלל. וכן מבואר במכילתא דרבי ישמעאל: נבוכדנצר מלך בבל המשילן כשה, מה שה זה, כשהיא לוקה מאחת מאבריה, כל איבריה מרגישין. כך ישראל, אם נהרג אחד מהן, כולן מרגישין ומצטערין. אבל אומות העולם אינן כן, אלא אם נהרג אחד מהם כולם שמחים במפלתו. ...[עליהם נאמר:] קדוש, קדושים ומקודשים, פרושים מאומות העולם ומשקוציהם. ע"כ. הרי, שכל כלל ישראל הם כגוף אחד, שאם צד אחד לוקה ומצטער, הרי כל שאר חלקי הגוף "מרגישים ומצטערים".

אמנם, רק אנשים קדושים ורמי מעלה כהרב המנוח זצ"ל, יודעים ומבינים זאת. ובהתאם לדרגתו הרוחנית הגבוהה, הוא גם ידע לייקר ולהעריך כל אדם ואדם, גם כאשר בחיצוניותו היה נראה פשוט שבפשוטים, ריק מכל תוכן, בעל עבירה ושונה באיוולתו פעם אחר פעם. בכולם ראה המנוח את הנשמה האלוקית הגבוהה, שיש לחלצה מן השבי [הזמני] בו היא נתונה. אך בשום אופן לא לדחותם ולא לשנואתם, אלא רק לקרבם באהבה וברוך ולהתפלל עליהם תדיר. וזהו, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק בשיר השירים "כפלה הרימון רקתך", וז"ל: אפילו ריקים שבך מלאים מצוות כרימון, (סנהדרין לז א). וכמו כן אמרו במסכת חגיגה (כז א): פושעי ישראל אין אש של גיהנום שולט בהם, קל וחומר ממזבח הזהב, שלא היה עליו כי אם כעובי דינר זהב ולא נשרף, קל וחומר אלו, שמלאים מצוות כרימון. הרי, שאפילו על פושעי ישראל שהם "הגרועים שבגרועים", אומרים עליהם חז"ל שהם "מלאים מצוות כרימון". וכאמור, הרב המנוח זצ"ל היה מיחידי הסגולה שעמלו ופעלו עבור נשמות אומללות אלו, ביחד ובאחדות עם נשמות כל ישראל. וראה להלן [בקטע האחרון בצוואה], דברי הרמ"ק בתומר דבורה, בעניין אהבת הרשעים והתפילה עבורם.

שהיות וסבלתי הרבה בחיי, הן בידוע והן מה שלא ידוע, ולא מצאתי שום נוחם בצערי, אמרתי לרשום שורות אלו.

כל מי שהכיר את המנוח חש בוודאות, כי הוא היה "האדם השלם המקודש בקדושת הבורא יתברך", כמפורט במסילת ישרים (פ"א). פניו היו מאירות

באורה תורה וקדושה, ושמחה פנימית של עמל והתמדה בלימוד התורה, הייתה נסוכה עליהם תדיר. ולפי זה יש לומר, כי מילות הצוואה **"היות וסבלתי הרבה בחיי, הן בידוע והן מה שלא ידוע, ולא מצאתי שום נוחם בצערי"**, לא היו אלא הרגשה פנימית שלו בעצמו, שאיש מהסובבים אותו, לרבות בני משפחתו, מכריו וידידיו, לא היו מודעים לה כלל. **"צערו וסבלו"** נבעו מהרגשתו התמידית, כי עדיין לא מילא דיו את חובותיו הרוחניות, הן בלימוד התורה והן בשאר ההנהגות – בין בעניינים שבין אדם לקונו ובין בדברים שבין אדם לחברו. הוא כל הזמן **'דאג'** שמא הוא מסוגל יותר, ואולי הוא יתבע [חלילה!] על כך שלא מילא את תפקידו כראוי, בכל השטחים.

כפי הנראה, קיים הרב המנוח בעצמו את דברי בעל חובת הלבבות בשער הפרישות (פרק ד), **הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו**. לאמור: צערו, דאגותיו, חששותיו וכד', לא פרצו מחוץ לחומות ליבו הטהור. הרי בן עליה שכמותו, לא נח ולא שליו ולא שקט, על השגת **'משאת חיי'** היא לימוד וידיעת התורה הקדושה, אשר עליה דרשו רבותינו (עירובין דף נד עמוד ב): **אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב "איילת אהבים ויעלת חן וגו'". למה נמשלו דברי תורה לאיילת? לומר לך: מה איילת רחמה צר, וחביבה על בועלה כל שעה ושעה, כשעה ראשונה. אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה, כשעה ראשונה. "ויעלת חן" - שמעלת חן על לומדיה. "דדיה ירווך בכל עת", למה נמשלו דברי תורה כדד? מה דד זה, כל זמן שהתינוק ממשמש בו, מוצא בו חלב. אף דברי תורה, כל זמן שאדם הוגה בהן - מוצא בהן טעם. "באהבתה תשגה תמיד", כגון רבי אלעזר בן פדת. אמרו עליו על רבי אלעזר, שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי, [ומרוב שקיעותו בתורה] וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי. ע"כ לשון הגמרא. לא זו בלבד שהרב המנוח קיים בעצמו את מאמר רבן יוחנן בן זכאי (אבות ב, ח): **אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת**. הוא לא רק לא החזיק כל טובה לעצמו, [כאילו עדיין לא למד מספיק, וכמעט אינו יודע כלום]. אלא, שתמיד **'דאג'** שמא ישכח מה שכן למד. וכמו שכתב בעל אורחות צדיקים (שער הדאגה): שהדאגה מועלת לענין התורה, שיחזור תמיד **אולי ישכח**. וכמו כן, **'דאג'** תמיד**

שמוא לא "לימד" מספיק – לא לילדיו או לא לאחרים. ושמוא, כלל לא יצא ידי חובתו. וכך הוא 'הולך ודואג' כל ימי חייו!

**אבל רצוני חזק להיות משען ומשענה לכל הסובלים ייסורים,
בין ברוחניות ובין בגשמיות, ואפילו למי שיחשוב שהוא הרשע
הכי גדול.**

כאמור לעיל, הרב המנוח 'עבד' עם עצמו, ובמקביל להתמדתו העצומה בכל חלקי התורה כולה, גם דאג ל'אחינו כל בית ישראל', כל אחד ואחד לפי מצבו ולפי עניינו, ללמדם, להורותם ולהבינם – הן בתורה והן בשאר הדברים, בכל כוחו וכפי יכולתו. לא בכדי מנו חז"ל את עניין 'נושא בעול עם חברו', כאחד מקנייני התורה. ללמד, כי מצות תורתנו הקדושה היא, שכל אחד ואחד מישראל יהיה נושא בעול עם חברו ויאהב לו כמוהו ממש. בצרתו לו צר ובשמחתו ישמח לבו גם הוא. כי האמת התורתית היא, ש"כולנו בני איש אחד נחנו". וכמו שאחים דואגים זה לזה, בכל מצב ובכל עניין, כך גם "כל ישראל ערביין זה לזה". וכמו שכתוב בתנא דבי אליהו (פרשה יב): לפי שכל ישראל ערביין זה לזה, למה הן דומין? לספינה שנקרעה בה בית אחד, אין אומרים, נקרע בית אחד בספינה, אלא נקרעה כל הספינה כולה. ע"כ. עד היכן הדברים מגיעים? כתב הרש"ר הירש, על דברי קין שאמר "השומר אחי אנוכי", וז"ל: מי שאינו נושא בעול עם חברו, אח הוא לשונא ומשחית. עכ"ל. החידוש בדבריו הוא, שמאי נשיאה בעול כראוי, הוא מוגדר כ'שונא' וכ'משחית' בפועל, (בראשית ד, ט). וכך כתב רבי מתתיהו היצהרי בפירושו על אבות (ו,ו): מי שאינו מצטער בצער הצבור [או בצער אחרים], אמרו עליו רבותינו במסכת תענית (יא ע"א): אל יראה בנחמתם, ואם אומר 'שלום עליך נפשי', [ר"ל, שדואג רק לעצמו ולא איכפת לו מזולתו], עליו הכתוב אומר "אכול ושתה כי מחר נמות, ונגלה באזני ה' צבאות, אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון", (ישעיהו כב, יג). ולזה ישב משה על האבן, בצאת ישראל למלחמת העמלקי (שמות יז, יב). ובאו ללמד כאן, כי גם על היחיד מוטל חיוב לשאת בעול ולהשתדל, והרי התורה אמרה "ולא תעמוד על דם רעך", (ויקרא יט, טז). כלומר, אבל תשתדל להצילו, בכל צד שתוכל. (ועיין עוד סנהדרין עג ע"א).

ובשל כך, רצה המנוח, לא רק בתור חובה, אלא בתור זכות גדולה ועצומה לעזור בפועל לכל אחד כפי יכולתו, ולכן הוא כותב: אבל רצוני חזק, להיות משען ומשענה לכל הסובלים ייסורים, בין ברוחניות ובין בגשמיות, ואפילו למי שיחשוב שהוא הרשע הכי גדול. כי כאמור, המנוח ידע, שכל אשר מזרע ישראל הוא, הינו מלא מצוות כרימון, וכדלהלן, ולפיכך, יש לעזור לו בכל אשר הוא צריך. וזה לשון הרמ"ק בתומור דבורה: כך צריך האדם להיות עיניו פקוחות על הנהגת עם ה' להועילם, ומחשבותיו תהיינה לקרב הנדחים ולחשוב עליהם מחשבות טובות, ולייעץ עצות טובות.... והיוצא מהנהגה טובה, ינהלהו אל הנהגה ישרה, ויהיה לו כמו שכל ומחשבה, להנהיגו ולנהלו אל המנהג הטוב והיושר. וכמו שהחכמה נקרא אב, כי היא אב לכל הנמצאות, כמו שכתוב (תהלים קד, כב) 'כלם בחכמה עשית', כך יהיה האדם לכל יצוריו של הקדוש ברוך הוא, ובפרט לישראל. ויבקש תמיד רחמים וברכה לעולם, ויהיה תמיד מתפלל בצרת המצירים, כאילו היה אביהם. וירחם על ישראל, וישא בסבר פנים יפות משאם, כאב הרחמן העליון הסובל כל, ולא יכול ולא יתעלם ולא יקוץ. וינהל לכל אחד כפי צרכו. (פרק ב', אמצע פרק שלישי).

לכן, מתוך מחשבה רק להועיל ולא לצער כלל,

כמו שהיה הרב המנוח אלוף בתורה, כן היה גם אלוף בעניינים שבין אדם לחבירו. וזהו כפי שמפורש בפרק יא בספר מסילת ישרים, וז"ל: כי כבוד התורה הוא, שמי שמרבה הלימוד בה, ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות. וכל מה שיחסר מזה למי שמרבה בלימוד, גורם ביזיון ללימוד עצמו". ע"כ. ובהתאם לכך, היה המנוח זהיר עד מאוד – ממש בתכלית הזהירות (1) – שלא לפגוע בזולת ולא לצער כלל. לכן, הוא מדגיש: "מתוך מחשבה רק להועיל ולא לצער כלל", כי בהתאם לתפיסתו ולדרגתו הרוחנית הגבוהה, הוא לא ראה כל הצדקה, תועלת או רווח, אם בסופו של דבר יגרם מדיבוריו או ממעשיו, 'צער כלשהו' לאחד מישראל. וזה לשון הרמח"ל בספר מסילת ישרים (פרק יט), בעניין החסידות בעניינים שבין אדם לחבירו: ועניינו, גודל ההטבה, שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות ולא מריע להם. וזה בגוף, במזון, ובנפש: בגוף, שיהיה

משתדל לעזור כל אדם במה שיוכל, ויקל משאם מעליהם. והוא מה ששינו (אבות פ"ו): ונושא בעול עם חבירו. ואם מגיע לחבירו איזה נזק בגופו, והוא יוכל למנוע אותו או להסירו, יטרח כדי לעשותו. בממון, לסייעו באשר תשיג ידו, ולמנוע ממנו הנזקין בכל מה שיוכל. כל שכן, שירחיק הוא כל מיני נזקין שיכולים לבוא מחמתו, בין ליחיד בין לרבים. ואפילו שעתה מיד אין היזקן מצוי, כיון שיכול לבוא לידי כך, יסירם ויעבירם. ואמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ב): יהי ממון חברך חביב עליך כשלך. בנפש, שישתדל לעשות לחבירו כל קורת רוח שיש בידו, בין בעניני הכבוד, בין בכל שאר הענינים, כל מה שהוא יודע שאם יעשהו לחבירו הוא מקבל נחת רוח ממנו, מצות חסידות הוא לעשותו, כל שכן שלא יצערנו בשום מיני צער כלל, יהיה באיזה אופן שיהיה. עכ"ל. ומבואר, שהחסיד האמיתי, נזהר עד מאוד בכבודו, בשלומו ובטובתו של זולתו, לשמחו ולהרוויחו ולמנוע ממנו כל צער או נזק. והנהגה מופלאה זו, אפיינה מאוד את התנהלותו של הרב המנוח זצ"ל.

אם אפשר, שכל מי שירגיש צער הן בגשמיות הן ברוחניות, ימחול נא, להיכנס לחדר בבית לבד ולהדליק נר עבור נשמתו, ולומר: אני מדליק נר זה לעילוי נשמת פלוני בן פלוני, ויפרש את בקשתו ויוכל לשפוך את ליבו על יד הנר ככל מה שירצה. הן באריכות הן בקצרה,

בקיצור שולחן ערוך (אורח חיים סימן קכח) כתב: נוהגין לילך בערב ראש השנה אחר תפלת שחרית לבית הקברות, להשתטח על קברי הצדיקים, ונותנים שם צדקה לעניים ומרבים תחנונים, לעורר את הצדיקים הקדושים אשר בארץ המה, שימליצו טוב בעדנו ביום הדין... אבל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכנים שם, כי קרוב הדבר שיהיה בכלל "ודורש אל המתים". אך יבקש מהשם יתברך שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר. עכ"ל. וכן כתב במשנה ברורה (סוף סימן תקפא), וז"ל: יבקש מהשי"ת שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר. בהתאם, ברור הדבר, כי הרב המנוח לא התכוון [חלילה], שיבקשו ממנו בעצמו! שהרי, כאמור, אסור לעשות זאת משום "דורש אל המתים", וכמש"כ בתורה

"לֹא יִמָּצָא בָּךְ מַעֲבִיר בָּנוּ וּבִתּוֹ בְּאֵשׁ קֶסֶם קְסָמִים מְעוֹגָן וּמִנְחָשׁ וּמִכְשָׁף". וְחָבֵר חָבֵר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיֹדְעֵי וְדָרָשׁ אֶל הַמֹּתִים, (דברים יח, י-יא). והיינו, משום שאיסור זה חל רק כאשר כוונתו לבקש מהמתים עצמם, שהם יעזרו לו, ובאמת אין הדבר בידם כלל. אלא, כאמור לבקש רחמים מהקב"ה בזכות הצדיקים. וכמו כן, מותר גם לבקש מנר"נ [נפש, רוח, נשמה] של הצדיקים בגן עדן שיהיו מליצי יושר, מאחר והם קרובים להשם יתברך יותר מבני העולם הזה, ויעמדו לפניו בתפלה, ואין בזה שום איסור כלל. וזהו כפי העולה מתחילת דבריו של הקיצור שולחן ערוך הנ"ל, שכתב: "לעורר את הצדיקים הקדושים אשר בארץ המה, שימליצו טוב בעדנו ביום הדין". ואדרבא, בדברי הזוהר שלהלן מבואר, שהקב"ה מרחם על העולם בזכות נפשות הצדיקים, המעיתרים לפניו. וזהו כמו שמצינו בגמרא (סוטה לד ב), שכלב בן יפונה השתטח על קברי אבות, ואמר: אבותי בקשו עלי רחמים, שאנצל מעצת המרגלים. וכן מבואר בזוהר הקדוש פרשת אחרי מות (דף עא א), וז"ל בתרגום חופשי: וּבִשְׁעָה שֶׁהָעוֹלָם צָרִיד רַחֲמִים, וְהַחַיִּים הוֹלְכִים וּמוֹדִיעִים לְנַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים וּבּוֹכִים עַל קְבֻרָתָם, אוֹתָם שְׂרָאוּיִים לְהוֹדִיעַ לָהֶם. מָה הַטַּעַם? כִּי שָׂמִים רְצוֹנָם לְהַדְבִּיק נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ, אִם מְעוֹדְרִים אֶת נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים, וּמִתְכַּנְּסִים וְהוֹלְכִים וּמְשׁוֹטְטִים לִישְׁנֵי חֲבֵרוֹן, וּמוֹדִיעִים לָהֶם אֶת צַעַר הָעוֹלָם. וְכֵלָם נִכְנָסִים לְאוֹתוֹ פֶּתַח גֵּן הָעֵדֶן וּמוֹדִיעִים לְרוּחַ. וְאוֹתָן רוּחוֹת שְׂמֵתָעֲטוּת בְּגֵן עֵדֶן, הוֹלְכִים בִּיגִיָּה מִלְּאֲכִים עֲלִיזִים, וְכֵלָם מוֹדִיעִים לְנִשְׁמָה. וְהַנִּשְׁמָה מוֹדִיעָה לְקַבָּ"ה, וְכֵלָם מִבְּקָשִׁים רַחֲמִים עַל הַחַיִּים, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חָס עַל הָעוֹלָם בְּעִבּוּרָם. וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה, וְשִׁבַּח אֲנִי אֶת הַמֹּתִים שֶׁכָּבֵר מֵתוֹ וְגו'." ע"כ תרגום הזוהר.

ובהתאם לכך, מבקש הרב המנוח, שכל מי שמרגיש מועקה, שידליק נר לעילוי נשמתו, ובזכות אותו 'עילוי נשמה' שגורם לו, יתפלל ויפרש שיחתו להשם יתברך שירחם עליו בזכות המנוח. וכמו כן, יכול לבקש מנר"נ שלו שיעתיר רחמים עבורו ולמען תתמלא בקשתו ומשאלת ליבו. ונשמתו של הרב המנוח, שהיה טוב ומטיב לכל, תפעל עבור המבקש ממקום מנוחתה, במחיצת הצדיקים בגן עדן.

וסוד כוחו לפעול בעולם העליון עבור המדליקין נר ומתפללים, יש לבאר, שהוא

מטעם הכרת הטוב של נשמת המנוח, על שנגרם לה נחת רוח ע"י אותו אדם. וכמובן, שאם יוסיף ויתן צדקה לעילוי נשמתו, [שטוב לו לכפרה, כמבואר בהלכות צדקה, יורה דעה סי' רמ"ט, (ברמ"א שם), או שגם יפקוד את קברו, כמבואר בלשון הקיצע"ע הנ"ל, בוודאי ובוודאי, שיועיל לנשמתו, ויחזק את הכרת טובתו של המנוח אליו, להעתיר עבורו לפני כסא הכבוד.

עוד מובא בספרים הקדושים, שאדם הראשון היה מבחר הברואים, והיה יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא, והוא היה כולל את כל נשמות ישראל. וכל צדדי הקדושה היו נאחזים וכלולים בו. ואדם היה כולל גם זכר וגם נקבה, כי הוא נברא דו פרצופין, (עיין ברכות סא, א וברמב"ן בראשית ב, יח). והצדיק, הוא מה שדרכו להשפיע תמיד ע"י קדושתו וגודל הדביקות וטהרת המחשבה הוא משפיע תענוג רוחני באורות ועולמות ומדות עליונים. ... ולכל הכנסת ישראל, כל הצטרכותם כל מיני חסדים טובים, בני חיי ומזוני ורפואה וכדומה, כל מיני שפע, גם אותו בחינת זכר של הצדיק, מה שגורם שפע למעלה ... ע"כ. (עפ"י ספר תורת אמת, הרבי מאפטא, בעל ה'אוהב ישראל' פרשת ואתחנן). ובמדרגה נ"שאה זו עמד המנוח בחייו, כאשר כוונתו הטהורה הייתה תמיד להועיל ולסייע לכל אשר ישראל יקרא, בכל סוגי ההצטרכויות. ובוודאי תמשיך נשמתו הטהורה להשתדל עבורם ממקומו בגן עדן לכל מיני חסדים טובים, בני חיי ומזוני ורפואה וכדומה, כל מיני שפע, כלשון הרבי מאפטא זיע"א.

ואפילו אם יחשוב שהוא רשע ופושע גדול, יש בליבי מקום לכל מי שחושב שהוא רשע ופושע, לשמוע דבריו באריכות. ולא יחוס על טרחתי אלא יחוס על עצמו.

הרב המנוח אומר, שיש בליבו מקום לכל מי שחושב שהוא רשע ופושע, לשמוע דבריו באריכות. דרך זו, לרחם על כולם, ללא יוצא מן הכלל, היא דרכם של החסידים קדושי עליון. וזהו, כמו שכתב הרמח"ל במסילת ישרים (סוף פרק יט), בעניין דאגת החסיד לאנשי דורו, וז"ל: ואמנם, עוד עיקר שני יש בכוונת החסידות, והוא טובת הדור. שהנה ראוי לכל חסיד שיתכוין במעשיו לטובת דורו כולו, לזכות אותם ולהגן עליהם. והוא ענין הכתוב (ישעי ג'): "אמרו צדיק

כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו" - שכל הדור אוכל מפירותיו. וכן אמרו חז"ל (ב"ב ט"ו): היש בה עץ אם יש מי שמגין על דורו כעץ. ותראה, שזהו רצונו של מקום, שיהיו חסידי ישראל מזכים ומכפרים על כל שאר המזריגות שבהם. והוא, מה שאמרו ז"ל בלולב ומינוי (ויקרא רבה): יבואו אלה ויכפרו על אלה, שאין הקדוש ברוך הוא חפץ באבדן הרשעים. אלא, מצוה מוטלת על החסידים, להשתדל לזכותם ולכפר עליהם. וזה צריך שיעשה בכוונת עבודתו. וגם בתפלתו בפועל, דהיינו שיתפלל על דורו, לכפר על מי שצריך כפרה, ולהשיב בתשובה מי שצריך לה, וללמד סניגוריא על הדור כולו... עכ"ל. ועיי"ש עוד בקטע הבא, המסיים בזה הלשון: "... ואלה הם הרועים האמיתיים של ישראל, שהקב"ה חפץ בהם הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו, ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולבטל הגזירות הקשות ולפתוח עליהם שערי הברכה, הא למה זה דומה לאב, שאינו אוהב שום אדם יותר ממי שהוא רואה שאוהב את בניו אהבה נאמנת, והוא דבר שהטבע יעיד עליו ... הרי לך החובה המוטלת על החסידים לבקש ולהשתדל על בני דורם. והנה, כבר בארנו חלקי החסידות הראשיים ופרטיהם, מסורים לכל שכל ולכל לב טהור, להתנהג בהם בדרך הישר לפי השרשים האלה, כל דבר בעתו. עכ"ל. הרי, שהמנוח זצ"ל קיים דברים אלו בדביקות ובנאמנות.

בהמשך לאמור כאן ולהלן בסוף הצוואה, יש לבאר, כי רוחב ליבו של המנוח, נבע מעבודתו הרוחנית העיקשת, לחבר ולקשר בליבו את נשמות כלל ישראל בעבודות של אהבה. צא וראה מה שאמרו רבותינו במסכת קידושין (מ ע"ב): עשה מצוה אחת - אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. והקשה בעל המאור ושמש, (ויקרא פרשת אחרי מות), בפשר הדבר, כיצד יכול אדם אחד, להכריע את כל העולם כולו לכף זכות. ותירץ: ונראה, דהנה כל ישראל הם מקושרים יחד בקשר חזק ואמיץ, באחדות גמורה. וכולם הם משורש אחד, וכמו שכתוב באיוב (איוב לח ד) אִיפֹה הָיִיתָ בְּיַדִּי אֶרֶץ וגו', ודרשו חז"ל (שמו"ר מ ג), שכל נשמות ישראל היו תלולים ב"איפה" של אדם הראשון - מהן במוח, מהן בחוטם, בעיניו, בלב, בידיים, ברגלים, בשערות לאין מספר. וכל נשמה היא קומה שלימה. וכן יהיה לעתיד לבוא, כשיתקן הכל, וכן היה קודם שחטא אדם

הראשון. ע"כ. הרי, שמעצם הווייתם, כלל ישראל "מקושדים יחדיו בקשר חזק ואמיץ באחדות גמורה". ובפרט, צדיקים כמו הרב המנוח זצ"ל, שכל ימי חייהם היוו מסכת של זיכוך וצירוף החומר העכור, תוך העלאת הגוף לדרגות גבוהות של קדושה וטהרה. ובאשר כן, בהיות המנוח 'קדוש וטהור', הסתלקו ממנו כל המניעות וההגבלות, ובהתאם לדרגתו זו הוא הודיע בצוואתו כי: **יש בליבו מקום לכל מי שחושב שהוא רשע ופושע, לשמוע דבריו באריכות.**

ואם יהיה אפשרות בידי להועיל ארצה מאוד להועיל. ואם לא אוכל להועיל אקווה לעטוף אותו באהבה וחיבה, ולתת לו בלב תנחומים ותקווה טובה. ואם גם זה לא אוכל, מקסימום הפסיד נר קטן ולא טרח הרבה.

הרב המנוח מבטא את רצונו ושאיפתו להועיל, ממקום מנוחתו בגן עדן, לכל אחד ואחד מכלל ישראל, באשר הוא. וזאת, מבלי לחטט במצבו הרוחני, אפילו אם אותו אדם חושב על עצמו שהוא רשע ופושע. בנוסף לכך הוא מתנצל, שאם הוא לא יוכל להועיל, הוא **"מקווה לעטוף אותו באהבה וחיבה, ולתת לו תנחומים ותקווה טובה"**. ומסיים את הנושא בכך, שגם אם לא יעלה בידו להפיק את רצונו לעזור, כאמור, הרי הוא לא גרם להפסד ממון משמעותי ואף לא לטרח גדולה. גם ממילים חמות אלו, שיצאו מלב נשבר ונדכה [באותה שעה (!)], ניתן לחזות בנועם מידותיו האציליות, ובעוצמת רצונו העמוק להיות **"נושא בעול עם חברו"** - גם לאחר היות נשמתו בגן עדן העליון.

מידה זו של נושא בעול, מצויה באופן מופלג רק אצל רועי ישראל, כגון משה רבינו ע"ה, שהתורה מעידה עליו **"וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסַבְלָתָם"**, (שמות ב, יא), ופרש"י: **"נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם. עכ"ל"**. הרי, שהנשיאה בעול עם הזולת, ראשיתה ב"עיניים" וב"לב" - **"לראות את הזולת"** [את המצב בו הוא שרוי!] **"ולהרגיש את הזולת"** [לנסות לחוש ולהרגיש מה מרגיש הזולת!] ולשתף עצמו עם הזולת בצער, וכמו שפירש זאת הרמב"ן: **"נסתכל בסבלותם ועמלם, ולא יכול לסבול"**. עכ"ל. והנצי"ב בהעמק דבר הביא שני פירושים: א. הסתכל הרבה באופן הסבלה שהיה לא לתכלית עבודת המלך כי אם לענותם.

ב. ובמדרש רבה איתא במשמעות "וירא", שהיה מיישב להם סבלותיהם. ואם כן, פירוש "וירא" - שראה עצה לסבלותם מה לעשות. עכ"ל. ולפי כל הפירושים מבואר, שהסתכלותו של משה לא הייתה ראייה בעלמא, כדרך אדם הרואה דבר מבלי התבוננות, ומייד מסיח דעתו ממנו. משה ראה, התבונן היטב ואז חש סבל נוראי מ"סבלותם ועמלם" של אחיו, כאילו הוא עצמו זה שסובל ועמל. ובנוסף, בירר בינו לבין עצמו, מהי עילת העינוי והסבל, שהמצרים מסבים לבני ישראל. ומשום כך, לא יכול היה יותר להמשיך לסבול, והוא קם ועושה מעשה. כאמור, גם הרב המנוח זצ"ל, בהיותו גדול בתורה, אחז בכל כוחו במידה זו של 'נושא בעול', ובאשר כן, הכניס עצמו ביודעין ובדעה צלולה להשתתף עם ישראל בצרתם ובכאביהם, להיות עמם בתפילה ובתקווה, גם לאחר הסתלקותו לגנוי מרומים, תוך שהוא מדגיש: ולא יחוס על טרחתי אלא יחוס על עצמו.

כל זה כתבתי בישוב הדעת ומתוך הרבה מחשבה והתלבטויות עד שהעזתי לכתוב דברים אלו, ואקווה להיות לעזר לכל הסובלים ברוחניות וגשמיות.

הרב המנוח היה מוכר וידוע כאדם רגוע ומיושב בדעתו עד מאוד. ואם בכל זאת, הוא ראה לנכון לכתוב זאת בפירוש, ולציין כי היו לו "הרבה מחשבה והתלבטויות עד שהעזי לכתוב", בוודאי שהיה לכך צורך גדול מאוד!

ונראה לבאר בס"ד, כי באמת הצוואה כולה כוללת דברים 'גבוהים ונשגבים' עם הרבה מאוד 'כוונות נסתרות', אשר נקווה להשם יתברך שהצלחנו לגעת ולבאר לפחות את חלקם. ובאשר כן יתכן מאוד, ש"המחשבה וההתלבטויות" נבעו מחששו להיחשף בעומק גדלותו ודרגתו הרוחנית העצומה. וזאת, מאחר וכל ימיו הצניע והסתיר את עצמו ואת תורתו, [מלבד מה שהיה מלמד לרבים בפרהסיא, רוב עסקו בתורה, היה במקומות מוסתרים ושקטים!]. ועליו ניתן היה לומר בפשטות את לשון הגמרא בסנהדרין (פ"ב, ע"ב), איזהו בן העולם הבא? ענותו ושפל ברך, שייף עייל שייף ונפיק, וגריס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. ועתה, עם כותבו צוואה כה 'גבוהה ועמוקה', יידעו ויבינו כל

מכיריו, כי אע"פ שהצניע עצמו והילך בצידי דרכים, כאדם נקלה ופשוט, באמת הוא היה צדיק וקדוש.

כפי הנראה, לבסוף – לאחר המחשבה וההתלבטויות – החליט, כי 'זיכוי הרבים' העצום שיהיה ע"י כתיבת הצוואה ופרסומה [בקרוב "כל מכרי וידידי", ושאר האנשים] עדיף! ולפיכך, "העזי לכתוב דברים אלו", תוך תיקווה "להיות לעזר לכל הסובלים ברוחניות וגשמיות".

ממני הנפרד מכם באהבה עצומה רק בגוף,

רצונו לומר, שהפרידה ["המוות"] היא רק בגוף הגשמי, אך הקשר הרוחני בין נשמתו לבין נשמת משפחתו, ידידיו ומכריו וכל נשמות ישראל, ימשיך באהבת עולם.

וקשור עם כל נשמות ישראל בלי יוצא מן הכלל באהבת עולם.

הרב המנוח מסיים את צוואתו במילים מפעימות: **וקשור עם כל נשמות ישראל בלי יוצא מן הכלל באהבת עולם**, לכל מילה יש משמעות עמוקה, וכדלהלן:

"קשור עם כל נשמות ישראל, בלי יוצא מן הכלל". זאת אומרת: קשור עם כל היהודים – מצדיקי עולם קדושים וטהורים ועד רשעי ופושעי ישראל, באשר הם. ויש להבין את עומק כוונתו. ונציין תחילה את דברי הרמח"ל ז"ע, בספרו דעת תבונות, וז"ל: ... שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו – לא בראו אלא לכבודו. והכבוד הוא, שיהיה הוא יתברך שמו שמה בכל מעשיו, ויהיה לו מקום, כביכול, להנאות את כל מעשיו בטובו. והנהגה בכל המעשים אינה אלא להביא הכל אל התיקון הגמור, שלא יהיה עוד מציאות כלל לרע. אך אין פרי זה יוצא אלא מקיבוץ כל המעשים כולם. ונמצא כי במיני הטבע מצד עצמם, לא מצד התקשרם, נהיה הביטול וכל השפלה וההפסד, אך בהתקשרותם נשרש תיקונם והצלחתם מן הרעות. עכ"ל. הרי מפורש בלשונו, שכבוד השם יתברך הוא בכך שהרוע והרשעות יעקרו ויסתלקו כליל מן העולם, וכלל המעשים הנעשים בעולם וכל ישראל – כולם בלי יוצא מן הכלל – יתקשרו בקב"ה בשלמות גמורה, וזה יוביל לביטול הרע מן העולם. ועל ידי זה יוכלו

כולם - בלי יוצא מן הכלל - להנות ולהתענג מהנועם העליון, שזוהי תכלית הבריאה, [”שהאדם לא נברא, אלא להתענג על ה’ ולהנות מזיו שכניתו, שזוהי התענוג האמיתי והעידון הגדול בכל העידונים שיכולים להמצא” (מס”י פ”א). כמבואר בכל ספרי הרמח”ל, (מסילת ישרים, דרך ה’, דעת תבונות, קל”ח פ”ח ועוד..), שהמנוח היה בקי בהם באופן מופלא. ולצורך העלאתם ותיקון נשמתם של כל סוגי האנשים, איש איש ומדרגתו, העיד על עצמו כי הוא קשור עם כל נשמות ישראל, בלי יוצא מן הכלל, באהבת עולם. וע”י התקשרות רוחנית מופלאה זו, הוא נכון לטרוח ולפעול בכל כוחו, כפי אשר יעלה בידו.

עוד יש להוסיף בזה, מה שאמרו חז”ל: כל תפילה שאין בה ממושעי ישראל, אינה תפילה (עין (בכריתות ו’ ב, הגירסא היא ”כל תענית”), ולא תעלה לרצון כי אם יחד עם פושעי ישראל. וכמו כן, מצינו גם לענין סממני הקטורת, שהייתה ביניהם גם חלבנה שריחה רע חלבנה, ואם חיסר אחת מכל סממניה - אפילו חלבנה - הכל פסול וחייב מיתה. ומטעם זה, גם בתפילת ’כל נדרי’ אומרים ”אנו מתירים לצרף את העבריינים”. ובעץ חיים למהרח”ו כתב: ותתקן החלבנה, מה שלא תתקן הלבונה. היינו, שהרשע מצליח לתקן את מה שהצדיק לא יכל לתקן. נמצא, שדווקא האיחוד השלם וההתקשרות הכוללת של כלל הסוגים של כלל ישראל, גורמת ומרבה כבוד שמים.

וראה מה שכתב הרמ”ק בספר תומר דבורה, (סוף פרק ב’): ירגיל עצמו להכניס אהבת בני אדם בלבו, ואפילו הרשעים, כאילו היו אחיו, ויותר מזה, עד שיקבע בלבו אהבת בני אדם כולם. ואפילו הרשעים יאהב אותם בליבו, ויאמר ”מי יתן ויהיו אלו צדיקים שבים בתשובה”, ויהיו כולם גדולים ורצויים למקום. וכמאמר אוהב נאמן לכל ישראל שאמר ”ומי יתן כל עם ה’ נביאים”. ובמה יאהב, בהיותו מזכיר במחשבתו טובות אשר בהם, ויכסה מומם ולא יסתכל בנגעיהם, אלא במידות הטובות אשר בהם. ויאמר בליבו, אילו היה העני המאוס הזה בעל מזון רב, כמה הייתי שמח בחברתו, כמו שאני שמח בחברת פלוני. והרי גם אדם זה, אילו ילבישוהו הלבושים הנאים כמו פלוני, הרי אין בינו לבינו הבדל. אם כן, למה יעדר כבודו בעיני, והרי בעיני השם יתברך הוא חשוב ממני, לפי שהוא נגוע, מדוכא עוני ויסורים ומנוקה מעון. ולמה אשנא את מי שהקב”ה אוהב.

ובזה יהיה לבבו פונה אל צד הטוב, ומרגיל עצמו לחשוב בכל מידות טובות שזכרנו עכ"ל. ואנחנו, בעניינו, ראינו כל השנים את הנהגתו המופלאה של הרב המנוח זצ"ל עם כל איש ואיש מישראל, והשתוממו עד מאוד על רוממות נפשו. ומהנהגתו בחייו לקח עמו לבית עולמו, כדרכם של כל צדיקי האמת.

וראינו לצרף בזה, גם מש"כ רבינו הבן איש חי זי"ע, [מתורת הסוד, שהמנוח זצ"ל שלט בה], בשו"ת תורה לשמה (סימן תעא), שציין השואל את דברי ספר הכוונות למהרח"ו זי"ע, שבכל אדם יש ארבע מדרגות: 1. נפש. 2. רוח. 3. נשמה. 4. נשמה לנשמה, וביאר מהיכן מגיע כל אחד מהם ... וכתב: ונמצא, כי הנשמה לנשמה ונשמה הם בנים ל"אבא ואמא" - (או"א), ועצמם הם אחים גמורים ל"זכר ונקבה" (זו"ז) - [מושגים בקבלה], וזהו שאמר הכתוב: "למען אחי ורעי", וארז"ל: קראם הכתוב "אחים ורעים". ... ומסכם: נמצא, שנקראו ישראל אחים לזו"ן מצד הנשמה, ונשמה לנשמה שלוקחים מאו"א. ומבקש השואל מהבן איש חי, לבאר לו עניין זה. ולאחר שמבאר לו זאת ע"פ תורת הקבלה באריכות, הוא מסיים: "על כן יצדק בו תואר אחים לזו"ן מצד זה". ואף שאין קשר בין האחוה של כלל ישראל איש לרעהו, לנושא של התקשרות בזו"ן לכלל ישראל. הנה, מאחר והרב המנוח היה בקי עצום בכתבי האריז"ל ובספרי תלמידיו, כאמור, ולמד ולימד בהם ומתוכם עשרות שנים, בוודאי נתעלה למדרגה גבוהה של התקשרות עם נשמות הכלל ישראל, באשר כולם היו עבורו כ'אחים ורעים'. ובשל כך, הרגיש מחובר לכל יהודי ויהודי כאחיו בשרו, וחפץ בכל ליבו להיטיב לו ולסייעו בכל מה שיוכל, ברוחניות ובגשמיות.

תם ולא נשלם
"ותן לחכם ויחכם עוד"

הספד על הרב הגה"צ ר' שלמה אסולין זצ"ל

בעונותנו הרבים, אנו נאלצים לעסוק בהספדו של אדם גדול מאוד, תלמיד חכם מופלג, ידיד ואהוב נפשי, הרב הגאון הצדיק והחסיד ר' שלמה זצוק"ל. לאחר יותר משלוש שנים של סבל נוראי ויסורים קשים ומרים, החזיר רבי שלמה את נשמתו לבוראו, כשהיא זכה וטהורה. אנחנו אומרים כל יום "אלוקי, נשמה שנתת בי, טהורה היא". כלומר, קבלנו נשמה טהורה, "חלק אלוך ממעל", שעליה אומרים חז"ל "מאן דנפח, מדיליה נפח". השאלה היא: כיצד מחזירים אותה? זכה וטהורה, ולבנה כשלג. או, חלילה וחס מוכתמת ומלוכלכת.

הנשמה שלך, רבי שלמה – היא זכה וטהורה ומצוחצחת – כמו שזכיתי להכיר אותך מקרוב כמעט 40 שנה. עוד בהיותנו חברי חדר בישיבה, הרגשתי שאתה מלאך! איזו צניעות? איזו עדינות ואצילות? איזה התמדה עצומה בתורה! אני יכול להעיד, כי אתה היית כל השנים מהיחידים ממש, שכל עולמם היה תורה ועוד תורה ועוד תורה. עליך המדרש אומר: **אוהב כסף לא ישבע כסף, אוהב תורה אינו שבע תורה. שכל מי שהוא הומה ומהמה אחר דברי תורה ותלמיד אין לו מה הנאה לו. ר' לעזר בר אבינא אמר בשם ר' אחא: למד ולא לימד אין לך הבל גדול מזה.** וזה מסביר לנו, איך זכית כ"כ הרבה ללמוד אחרים. לא רק "ללמוד" לעצמך, אלא גם "ללמד" – אשריך!!

וע"י ההתמדה העצומה שלך, ללמוד ולחזור, ושוב ללמוד ולחזור, ושוב ושוב.... מסכת ועוד מסכת. סדר ועוד סדר. גמרת את הש"ס עשרות פעמים! והתחלת ללמוד ירושלמי, ושוב ללמוד, ולחזור, ושוב ללמוד... וכשיימת ירושלמי וכבר ידעת אותו על בוריו (!!): התחלת מדרשים – אחד אחד. מדרש רבא, תנחומא, ילקוט שמעוני, ספרי וספרא, מכילתא ותורת כהנים ועוד ועוד. ואחרי שמילאת כריסך שוב ושוב בחלק הנגלה, נמשכה נשמתך הגדולה והטהורה ללמוד ולהבין גם את פנימיות התורה לאורך ולרוחב. הלכת לרבנים מוסמכים, יראי שמים ובעלי מסורת, כדי ללמוד היטב את כל יסודות חכמת הנסתר. עד שנהיית "אלוף" גם בחכמת הקבלה – פשוטו כמשמעו!

לא לחינם אמרת לי לאחרונה, כשבאתי לבקרך "אלופינו מסובלים...", ושנינו פרצנו בבכי. הגמ' בברכות (יז) מסבירה לפי חד מאן דאמר "אלופים בתומי"צ ומסובלים ביסורין". אין לתאר ואין לשער את היסורים האיומים שסבלת בדומיה! גם בדבר זה ראיתי את גדלותך בתורה, שהרי א' מקנייני התורה הוא קבלת היסורין - וכמו שפירש רש"י: כדאמרינן בברכות אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. אימתי? בזמן שתורתך תלמדנו. שהקב"ה מביא יסורין של אהבה, לעוסק בה להרבות שכרו לעוה"ב.

ובאמת, שהיסורין שעברת כ"כ הרבה זמן, ממש לא היו נתפסים בשכל אנוש. כמעט תמיד כשיצאתי ממך בזמן האחרון בכיתי הרבה. אבל התנחמתי בדברי רבותינו ז"ל בברכות (ה ע"א): אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא: כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו - מזכאו ביסורין, שנאמר: וה' חפץ דכאו החלי. יכול אפילו לא קבלם מאהבה - תלמוד לומר "אם תשים אשם נפשו" - מה אשם לדעת, אף יסורין לדעת. ואם קבלם מה שכרו? יראה זרע יאריך ימים. ולא עוד, אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנאמר: וחפץ ה' בידו יצלה. אין ספק, ר' שלמה, הקב"ה חפץ בך ואהב אותך, ובגלל זה זכית שתלמודך התקיים בידך!

זאת ועוד, מרן הרב שך זצוק"ל, שכ"כ אהבת אותו, הביא כמה פעמים את דברי מרן החפץ חיים בשמירת הלשון, המצטט את דברי המדרש תנחומא ז"ל: צריך האדם להיות שמח ביסורין יותר מן הטובה, שאפילו האדם בטובה כל ימיו לא נמחלו לו העונות שבידו, ובמה נמחל לו ביסורין. אמר ר' אלעזר צריך אדם להחזיק טובה להקב"ה בזמן שיסורין באין עליו, למה, שהיסורין מושכין את האדם להקב"ה, שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח, אם יסורין באין על האדם יעמוד בהם ויקבלם, למה, שאין סוף למתן שכר. דום לה' והתחולל לו, צפה להקב"ה, אם הביא עליך יסורין אל תהי מבעט בהם אלא הוי מקבלן כחלילין [פי' כלי זמר]. עכ"ל. והיה מרן קורא זאת ברבים ומתרגש ובוכה,, ואומר: להודות לקב"ה על היסורין,,, אין סוף למתן שכר...!!

וגם היה מצטט מרן זצוק"ל, את דברי החפץ חיים בסוף ספר שם עולם, וז"ל: ואל יתמרמר על רוע מצבו וישים בה' מעוזו כי הכל הוא בהשגחתו יתברך

ואהבת הקדוש ברוך הוא אליו הוא יותר מאהבתו אל עצמו וכל יסוריו ומכאוביו הכל לטובתו לזכר נפשו שתהא זכה ובהירה מחלאת עונותיה, דיסורים ממרקים עונותיו של אדם כמו שאחז"ל ועי"ז יפטר מדינה של גיהנם שקשה מכל יסורי איוב. וכן איתא במדרש מסכת גיהנם, אחרי שצייר קושי הגיהנם מסיים, ואין אחד מהן ניצול אלא א"כ יש בו תורה ומע"ט ויסורים רבים באים עליו שנאמר שבטך ומשענתך המה ינחמוני שבטך אלו היסורין ומשענתך אלו התורה. ע"כ. ומכל זה רואים את מדרגתך העצומה שקיבלת כאלה יסורין, וכפי שאמרת לי כמה פעמים, שכן אנוש לא יכול לעמוד בהם. אתה ר' שלמה עמדת בגבורה ובדומיה!!

זכית כבר לפני עשרות שנים לשתי מתנות אדירות מן השמים: גם לכתוב ספרים מופלאים – ממש אין שבת שאני לא מתענג על השלמי שמחה והשמן למאור. צללת במים אדירים – במעמקי התורה הקדושה – והעלית משם מרגליות טובות – חידושים וביאורים, יסודות איתנים ומוצקים, להבנת עמקות התורה, על כלל חלקיה ורבידיה. וכמו"כ זכית למסור עשרות שיעורים מידי שבוע על כל חלקי התורה בנגלה ובנסתר. ובאמת, זכית לקיים את האמור בתומך דבורה להרמ"ק זי"ע, ככתבו וכלשונו, וז"ל: כך ראוי לאדם שחכמתו תהא מצויה בכל. ויהיה מלמד להועיל לבני אדם, לכל אחד ואחד כפי כחו, כל מה שיוכל להשפיע עליו מחכמתו ישפיעהו. והנה אל החכמה שני פנים: הפן העליון הפונה אל הכתר, ואין אותן הפנים מסתכלים למטה אלא מקבלים מלמעלה. הפן השני התחתון הפונה למטה להשיג בספירות, שהיא מתפשטת בחכמתה אליהם. כך יהיה אל האדם שני פנים: הפן הראשון, הוא התבודדותו עם קונו, כדי להוסיף בחכמתו ולתקנה. השני, ללמד בני אדם מאותה חכמה שהקדוש ברוך הוא השפיע עליו. תומר דבורה (פרק ב', תחילת פרק שלישי). עליך אהובי דרשו בילקוט שמעוני עה"פ "כי לא תעזוב נפשי לשאול": כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. מאי טעמא? כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן.

ר' שלמה, אתה נסעת למנוחות, אותנו עזבת לאנחות. אנא ואנא אל תעזוב אותנו. ברור לנו, שלמעלה קיבלו אותך כל גדולי העולם, האב"ה"ק, תנאים, אמוראים, ראשונים אחרונים, האריז"ל, הרמח"ל, הגר"א ז"ל וכל תלמידיהם,

וכל ראשי הישיבות וגדולי ישראל שכ"כ חיבבו אותך והעריכו את גדלותך - כולם קיבלו אותך בהארת פנים עליונה ונשגבת!! אך, אנא, אל תעזוב אותנו, אל תשכח אותנו, תתפלל ותתפלל שם על כולם, על הוריק היקרים שיחי', רעייתך הצדקת וכל ילדיך וכל המשפחה העניפה, חבריך ומכריך ותלמידיך הרבים - שכולם, ללא יוצא מן הכלל, יזכו לגאולה וישועה.

הכ"ד חברך ותלמידך, המצפה לישועת השם בכליון עיניים.